

Dinî Statü Sahibi Medrese Seydalarının Ve İlahiyat Fakültesi Öğretim Elemanlarının Birbirlerine Bakışı (Diyarbakır Örneği)¹

Ali ÖZENÇ

Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
ozenc43@gmail.com

Özet

Bu makalenin konusu, Diyarbakır örnekleminde hareketle dinî statü tiplerinden olan Medrese Seydalarının² ve İlahiyat Fakültesi Öğretim Elemanlarının birbirlerine bakışının tespit edilmesidir. Çalışmanın amacı da Seydaların ve Öğretim Elemanlarının birbirlerine bakışını hem görev yaptıkları kurumlara hem de birbirlerine yönelik görüşleri üzerinden ortaya koymaktır. Fenomolojik yaklaşıma dayanan bu araştırmada veriler, mülakat ve gözlem tekniği ile elde edilmiştir. Bu verilere göre Diyarbakır'da seyda, öğretim elemanlarına nazaran daha ön planda olduğu anlaşılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonraki süreçte Devletin bazı uygulamalarının yöre insanı tarafından benimsenmediği, bunun da devletin diğer kurumları gibi İlahiyat Fakültesine ve burada görev yapan öğretim elemanlarına karşı olumsuz bir bakışa neden olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dinî Statü, Seyda, Medrese, İlahiyat Fakültesi, Öğretim Elemanı, Diyarbakır.

Mutual Perspectives of Seydas of Madrasa as Religious Status and Instructors from the Faculty of Theology One Another (The Case of Diyarbakır)

Abstract

The subject of this article is determining the mutual perspectives of Seydas of Madrasa as religious status and instructors from the Faculty of Theology one another with reference to Diyarbakır sample. The purpose of the study is to determine the mutual perspectives of seydas and lecturers one another and the reasons influential in the formation of these perspectives. In the research based on the phenomenological approach, the data obtained by interview and observation technique. According to the collected data, it was found that compared to the instructors seydas are more positive. It was observed that within the process after the proclamation of the Republic some applications of the State were adopted by the local people and thus occurred a negative view about the Faculty of Theology and instructors working in the faculty as it happened in some other institutions of the State.

Key Words: Religious Status, Seyda, Madrasa, Faculty of Theology, Instructor, Diyarbakır.

GİRİŞ

Medreseler, köken olarak uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen sistematik bir biçimde Selçuklu Devleti'yle başlayıp Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar toplumun tüm maarif yükünü çeken, aynı zamanda da devletin çeşitli bilim alanlarında ihtiyaç duyduğu otorite ve yetkin kişilerin yetiştirildiği eğitim-öğretim kurumları olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde, Batılı Devletlerin gelişmişlik seviyesini yakalama adına yapılan Tanzimat ve İslahat hareketlerinden medreseler de nasibini almıştır. Bu iyileştirme hareketlerinin neticesinde medreselerin alternatifi gibi düşünülebilecek eğitim-öğretim kurumları ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet'in ilan edilmesinden ve medreselerin kapatılmasından sonraki süreçte toplumun dinî alandaki ihtiyaçlarına cevap vermek için açılan İlahiyat Fakülteleri, medrese tarzı din eğitiminin

¹Bu makale, Bingöl Üniversitesi tarafından 29 Haziran – 1 Temmuz 2012 tarihleri arasında düzenlenen "Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler" konulu Uluslararası Sempozyumda, "Müdrislerin ve İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinin Toplum Üzerindeki Etkilerinin Bir Mukayesesi (Diyarbakır Örneği)" başlığı ile sunulan tebliğin tekrar gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

²Toplum içerisinde medrese eğitimi alan ya da ders veren kişilere molla (mele) ya da seyda denilmektedir. Gerek gözlemlerde gerekse de yapılan mülakatlarda sözü dinlenen ve ona itibar edilen kişiler için seyda tabirinin daha çok kullanıldığı müşahede edildiğinden, bu çalışmada seyda ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir.

alternatifi olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunun sonucunda medreseler ile yeni eğitim sistemi arasında bir anlayış farkının ortaya çıktığı söylenebilir. Toplumun bazı kesimleri medreseleri bir yönüyle geleneğin, İlahiyat Fakültelerini ise devlet ideolojisinin temsil edildiği alanlar olarak görmektedir. Medreseler ve İlahiyat Fakülteleri'nde görev yapan hocalar açısından bakıldığında da aynı algının var olduğu gözlenmektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da karizmatik bir niteliğe sahip olduğu düşünülerek kendisine itibar edilen kişilerin başında medrese seydaları gelmektedir. Seydalar hem talebe yetiştirmeleri hem almış oldukları medrese eğitimi hem de dinî ve sosyal bazı meselelerde müracaat edilen zatlar olduklarından dolayı toplum içinde belli bir statüye sahiptirler. Onların bu konularının Diyarbakır ilinde de -eskisi kadar olmasa da- günümüzde devam ettiği görülmektedir.

Bu çalışmanın konusu Diyarbakır örnekleminde hareketle dinî statü tipleri olarak karşımıza çıkan medrese seydalarının ve ilahiyat fakültesi öğretim elemanlarının³ birbirlerine bakışını ortaya koymaktır. Bu sayede hem seydaların hem de öğretim elemanlarının birbirlerine bakışına etki eden sebeplerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırma kuramsal çerçeve, yöntem ve bulgular ile sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Kuramsal çerçevede öncelikle statü kavramı üzerinde durulmuş. Daha sonra ise seydaların ve öğretim elemanlarının eğitim süreci konusuna değinilmiştir. Yöntem ve bulgular kısmında ise araştırmanın hangi yaklaşımla ele alındığı verilerin elde edilmesinde kullanılan tekniklerden bahsedilmiştir. Devamında ise medrese seydalarının ve ilahiyat fakültesi öğretim elemanlarının birbirlerine bakışına dair bulgular paylaşılmıştır. Son bölüm olan sonuç kısmında ise konunun bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Statüler toplumsal yapının en küçük birimleridir. Statü bireyin toplum yapısı içindeki yeri, konumu ve mevkiidir ve toplum tarafından belirlenmektedir (Tan, 1981: 64). Bu kavramın bazen sorumluluklara, güç ve otoriteye bağlı olarak ortaya çıkan saygınlık anlamında da kullanıldığı görülmektedir (Subaşı, 2014: 365). Kişinin toplumdaki mevkiinin şekillenmesinde soy, servet, iş, eğitim, din ve biyolojik özellikler etkili olmaktadır (Fichter, 2012: 44).

Din, statüyü etkileyen ve kişiye toplum içinde itibar ve saygınlık kazandıran faktörlerden biridir. Başlangıcı insanlık tarihiyle aynı olan din, hemen her dönemde bireyleri, grupları ve onların meydana getirdiği toplumları etkileyen en önemli unsurlardan biri olmuştur (Keskin, 2004: 7). Din içerdiği hususiyetlerle kişilere bu dünyayı anlamlandırması ve karşılaştığı problemlerle mücadele etme noktasında yardımcı olurken, onun tebliğ ve temsilcisi konumunda olan peygamber ve diğer temsilcilerine de bir statü sağlamaktadır. Subaşı'nın (2014: 370) dinsel itibar olarak adlandırdığı bu durum da fertler, gerek sahip oldukları dinî konuları gerekse de mensup oldukları kurumlar sayesinde bir mevkiye sahip olmaktadır. Bu mevki de beraberinde bir güç ve otoriteyi getirmektedir (Makdisi, 1997: 109).

Weber'in (2008: 353) karizmatik otorite olarak nitelendirdiği böyle bir durumda fertleri kişiye bağlayan, uyulması zorunlu ve tahakküm ettirici bir niteliğe sahip olan kurallar değildir. İtibar ya da saygınlık kişinin doğuştan getirdiği ya da sonradan sahip olduğu bir takım özelliklerden kaynaklanmaktadır (Weber, 2012: 54).

Özetle statü kişinin toplumdaki konuma işaret etmektedir. Bu konum kişinin doğduğu ilk andan itibaren sahip olduğu özelliklerle oluşabileceği gibi servet, eğitim ve din gibi kişiye belli bir itibar sağlayan etkenlerle de meydana gelebilmektedir.

³ Bundan sonraki bölümlerde İlahiyat Fakültesi Öğretim Elemanları ifadesi öğretim elemanları olarak ifade edilecektir.

1.1. Seydaların Eğitim Süreci

Seydalar, belli bir medrese eğitimi alıp mezun olduktan sonra bu göreve başladıklarından dolayı onların almış oldukları medrese eğitimine değinilmesinde fayda görülmektedir.

Medrese eğitimi isteğe bağlı bir süreçtir. Hem öğrenciler hem de seyda için baştan beri gönüllülük esas olmuştur. Buna göre ders almak isteyen bir talebe seydaya gelerek durumunu arz eder. Seyda da bazen sınav yaparak bazen de öğrenciyle görüşmesinden sonra onu kabul eder ve bu şekilde ders görmeye başlar (M.Ş., Erkek, 62, S).

Medreselerin kurulduğu andan itibaren verilen temel ders Fıkıh yani İslam hukuku olmuştur. Bunda devletin dayandığı hukuk sisteminin dinî menşeli olması ve bu alanda ihtiyaç duyulan elemanların yetiştirilmesi etkili olmuştur (Zengin, 2008: 217). Belirleyici olan başka bir faktör de Ehli Sünnet itikadının Şii akidelere karşı korunma düşüncesidir (Taşdemirci, 1988: 270).

Daha sonraki dönemlerde ise İslami ilimlerin yanında Nahiv, Sarf, Lügat gibi lisani ilimler ile Mantık, Hikmet, Hendese, Tıp gibi akli ilimler de medreselerde okutulmaya başlanmıştır. Bu ilimleri bir arada okutanlar olduğu gibi, birini veya birkaçını okutan ihtisas medreseleri de bulunmaktaydı (Şanal, 2003: 150). Alınan bu dersler sonucunda medreseden yetişen âlimler ansiklopedik bir şekilde yetişmiş oluyorlardı (Çiçek, 2007: 373).

Ancak 16. yüzyıldan sonra özellikle Kadızâdelerin etkisiyle oluşan zihniyet sonucu akli ilimler, dine ve dinî akidelere aykırı görülmüştür. Oluşan bu ilim zihniyeti sonucu insanın tefekkürünü geliştirecek olan matematik, hikmet gibi akli ilimler öğretim programlarından çıkarılmaya başlanmıştır (Aydın, 1987: 325-326). Bu dönemde hikmet ve felsefe ile uğraşanlar neredeyse kâfirlikle itham edilmiş, toplumdaki aksaklıklar ve bozukluklar felsefe okuyanlara mal edilerek, felsefi münakaşaların halkı dinde şüpheye düşürdüğü ve bunun da dinden uzaklaşmaya sebep olduğu ileri sürülmüştür (Atay, 1981: 42-44).

Bundan sonraki süreçte ise ders içeriklerinin İslami ilimlere doğru kaydığı görülmektedir. Günümüzde ise fıkıh, sarf, nahiv, belagat, vaz', mantık, tefsir, akait ve istiare gibi ilimlerle alakalı kitaplar okutulmaktadır (M.Ş., Erkek, 62, S).

Medreselerde ölçme ve değerlendirme sınıf geçmeden ziyade kitap bitirmeye dayalıdır. Buna göre sıra kitapları⁴ denilen eserleri bitiren her talebe medrese eğitimini tamamlamış ve icazet adı verilen diplomayı almaya hak kazanmış olmaktadır (M.Ş., Erkek, 62, S).

Diyarbakır ve çevresindeki bazı medreselerde düzenli olmamakla birlikte öğrenci ya bir kitabı tamamladığı zaman ya da ayda bir gibi belli periyotlarla sözlü bir sınava tabi tutulur. Sınavda başarılı olması durumunda ödüllendirilir, aksi durumda kitap tekrar okutulur (Elçi, 2008: 13).

Bu şekilde devam eden eğitim, eski zamanlarda çok uzun olmasına rağmen günümüzde öğrencinin istek ve gayretine bağlı olarak 7-8 yılda bitebilmektedir. Bu süreç sonunda eğitimini tamamlayan öğrenci seydalık yapabileceğine dair diploma yani icazet alır. Bunu alan öğrenci kabiliyetine göre merkezdeki büyük bir medresede veya kırsal bölgede bulunan ve merkezdekine nispetle daha küçük bir yerde göreve başlamaktadır (Pakiş, 2007: 389).

1.2. Öğretim Elemanlarının Eğitim Süreci

Günümüz itibariyle, İlahiyat Fakülteleri'ndeki eğitim, hazırlık sınıflarıyla beraber 5 yıldır.

Hazırlık sınıfında, düz liseyi bitirerek İlahiyatı kazanan öğrenciler için ayrı bir sınıf ve müfredat hazırlanmaktadır. Bu dönemde Arapça (imla ve inşa, sarf, nahiv, muhadese ve metin) ile Kur'an-ı Kerim Kıraatı ve Tecvit dersleri okutulmaktadır. Bu sınıftaki öğrencilerin ölçme ve değerlendirmesi vize ve final sınavlarıyla ölçülmektedir. Bu sınavlardan geçerli olan notu (100 üzerinden 70) almış olan

⁴ Sıra kitapları: Medreselerde okutulan derslerde, her öğrencinin medrese eğitimini bitirmesi için okuması gereken kitaplara denilmektedir. Bununla alakalı bilgi için bakınız: Mefail Hızlı, *Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler*, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 17, S.1, 2008, ss. 25-46.

öğrenciler bir üst sınıfa geçmeye hak kazanırken, başarısız olanlar ise tekrardan bu eğitimi almaktadırlar.

Hazırlık sınıfından sonra okutulan dersleri, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'nü de dâhil ederek üç kategoride inceleyebiliriz:

Birinci kategori dersleri: Türk Dili ve Edebiyatı, Yabancı Dil ve Atatürk İlke ve İnkılapları. Bu dersler İlahiyat Fakültesi dışından gelen öğretim görevlileri tarafından verilmektedir.

İkinci kategori dersleri: Bunlar İlahiyat Fakülteleri'nde okutulan alanla ilgili meslek dersleridir. Bunlar da Temel İslam Bilimleri, Felsefe ve Din Bilimleri ve İslam Tarihi ve Sanatları bölümleri bünyesinde okutulan çok sayıda dersten oluşmaktadır. Tefsir, Hadis, İslam Tarihi, Dinler Tarihi, Din Sosyolojisi, İslam Felsefesi bu derslerden bazılarıdır.

Üçüncü kategori dersleri: Öğretmenlik alanıyla alakalı okutulan pedagojik formasyon dersleridir.

Medreselerde ölçme ve değerlendirme müfredatta belirlenen kitapların başarılı bir şekilde bitirilmesine bağlıyken, İlahiyat Fakülteleri'nde her dersten yapılan sınavlarda gerekli olan asgari notun alınmasına bağlıdır.

Bu şekilde bütün dersleri başarıyla geçen öğrenciler diploma almaya hak kazanmaktadırlar. Daha sonra ise üniversitelerin bünyesinde İlahiyat Fakültesi için açılan öğretim elemanı kadrolarına başvuran ve yapılan değerlendirmeler sonucunda durumu uygun görülen kişiler göreve başlamaktadırlar. Bu kişiler yüksek lisans ve doktora tezleri ile diğer şartları (yabancı dil, makale ve kitap yazımı gibi) tamamlama durumlarına göre profesörlüğe kadar yükselebilmektedirler.

2. YÖNTEM VE BULGULAR

Bu çalışma fenomenolojik yaklaşıma⁵ dayanan bir nitel araştırma olup, verilerin elde edilmesinde gözlem ve mülakat tekniği kullanılmıştır. Mülakat yapılan kişiler seyda ile İlahiyat fakültesinde görev yapmakta olan medrese kökenli olan ve olmayan öğretim elemanlarıdır. Örneklem grubumuzda 4 adet seyda, 15 tane de öğretim elemanı olmak üzere 19 kişiden oluşmaktadır. Bu öğretim elemanlarının 8'i daha önce medrese eğitimi almış ve bir müddet ders vermiş kişilerden oluşmaktadır. 1 öğretim elemanı ise şu an medresede gönüllü olarak ders vermeye devam etmektedir.⁶

2.1. Seydalara Bakış

Bu kısımda seydalara yönelik olumlu bakışın sebepleri ve onlara yöneltilen eleştiriler üzerinde duruldu.

Diğer Doğu ve Güneydoğu illerinde yapılan çalışmalarda (Pekasil, 2012; Yakışık, 2013) olduğu gibi Diyarbakır ilinde de kendilerine değer atfedilen seydalara, itibar ve saygı kazandıran en önemli etkenlerden biri onların ders verdikleri medreselerin tarihçesidir.

Bir İslam eğitim kurumu olan medreseler, esas itibarıyla içerisinde öğrencilerin öğrenimlerinin yanında yeme-içme ve barınma ihtiyaçlarının karşılandığı (Sarıkaya, 1997: 14) eğitim faaliyetlerinin önceleri mescit merkezli daha sonra ise vakıflar tarafından finanse edilmesi sonucunda örgün bir nitelikte gerçekleştirilen orta ve yüksek dereceli kurumlardır (Zengin, 2008: 215). Bu kurumlar kapatıldıkları 1924 senesine kadar Osmanlı Devleti'nin her alanda ihtiyaç duyduğu elemanların yetiştirildiği müesseseler olmuştur. Kapatılmasından sonra ise özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinin genelde kırsal kesimlerinde gayri resmi olarak eğitimlerine devam etmiştir.

⁵ Fenomolojik yaklaşım, dışarıdan bakıldığına bir fenomenin görüntüsünden iç anlamına nüfuz etmeyi ve dolayısıyla onun özünü kavramayı amaçlayan bir yaklaşımdır. (Ali Coşkun, "Fenomolojik Din Sosyolojisi : Peter L.Berger", Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi, ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, 4.b., Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.104. ss.101-119.

⁶ Dipnotlarda Seydalar S, medrese eğitimi almış olan öğretim elemanları MÖE, medrese eğitimi almayan öğretim elemanlarıysa ÖE şeklinde gösterilmiştir.

Medreselerin durumuyla bağlantılı olan ve seydalara itibar ve saygınlık kazandıran başka bir durum da yöre halkının bu kişilere sahip çıkması ve güvenmesidir (Kahraman, 2014: 155). Bu kurumlar kuruldukları andan itibaren öğrencilerin ve seydaların barınma, yeme-içme gibi bütün ihtiyaçları halk ya da vakıflar aracılığı ile karşılanmıştır. Buna karşılık da seydaların halkın içinden birisi olmaları ve onların özellikle dine ait tutum ve algılarının şekillenmesinde etkili olması gibi karşılıklı bir ilişki böyle bir güven ve kabullenmeyi ortaya çıkarmıştır (S.H., Erkek, 60, S).

Seydalara yönelik olumlu izlenimin başka bir sebebi de halkın nazarında medrese de verilen eğitim dinî içerikli kabul edilmesi ve buradan yetişen insanların ilmi derinliğinin fazla olduğunun düşünülmesidir. Bunun kaynağı olarak da medreselerde görülen derslerle alakalı belli başlı bütün kitapların bitirilmesi ve ondan sonra diğer alana ait olan kitaplara geçilmesi gösterilmektedir (F.Ü., Erkek, 47, MÖE). Özellikle sıra kitapları olarak adlandırılan temel kitapları bitirmiş olanlara saygı daha fazladır. Denilebilir ki Türkiye'nin batı yörelerinde hafızlık eğitimi almış olan kişilerin görmüş oldukları itibarı, bu yörede medrese eğitimini tamamlamış olanlar görmektedir (H.T., Erkek, 56, ÖE).

Seydaların gönüllü bir şekilde talebe yetiştirmesi ve bu talebelerin de edep ve terbiyesi onlara itibar kazandıran başka bir etkidir. Özellikle kırsal kesimde bu insanlar camide imamlık vazifesini yerine getirmenin yanında, isteyerek ve karşılığında herhangi bir ücret almadan, Allah'ın Rızasını elde etme düşüncesiyle öğrenci okutmuşlardır (M.E., Erkek, 58, S). Buralardan yetişen talebelerin almış oldukları eğitimin yanı sıra, edep ve terbiyesi de insanları etkilemiş, bu da eğitici konumunda olan seydalara saygınlık kazandırmıştır (M.Y., Erkek, 56, ÖE).

Seydalar için başka bir itibar ve saygınlık sebebi de, bu insanların Cumhuriyet'in ilanından sonraki dönemde bölgede yaşanan hadiselerde yatıştırıcı bir rol üstlenmeleridir (T.E., Erkek, 45, S). Bu zatlar medreselerin kapatılması, dillerinin konuşulmasının yasaklanması, insanların dinini öğrenmesini önlemeye yönelik uygulamalar ve diğer sıkıntılı anlarda halkın yanında yer almış ve onları isyana teşvik etmeyerek, sabır ve metanet telkin etmişlerdir.

Dinî ve sosyal konularda halkın yanında yer alma ve onların sorunlarını çözüme kavuşturma da seydaları itibar sahibi kişiler kılan başka bir etkidir. Bu kişiler düğün, cenaze, mevlit okuma, nikâh kıyma, taziye, evlilik, barış yemekleri gibi önemli olaylarda ve zaman dilimlerinde bu görevleri yerine getirmişlerdir (H.Y., Erkek, 39, MÖE). Ayrıca miras paylaşımı, öşür, boşanma gibi dinî meselelerde de İslamiyet'in çizdiği sınırlar çerçevesinde insanlara fetva vererek yardımcı olmuşlardır. Bunların dışında arazi anlaşmazlıkları, kan davaları, kız kaçırma, ağaya başkaldırma gibi toplumsal problemlerde de aracılık rolü üstlenerek bu olayları sıkıntısız bir şekilde çözüme kavuşturmuşlardır (S.H., Erkek, 60, S).

Seydaların bölgede konuşulan dillere vakıf olması (M.B., Erkek, 47, MÖE) ve medreselerde verdikleri eğitimin Kürtçe olması (M.Ö., Erkek, 36, MÖE) da onlara itibar ve değer kazandıran başka bir etkidir. Medrese hocaları olan seydalar, vermiş oldukları eğitimden dolayı Arapça'yı iyi bilmektedirler. Ayrıca bölgede konuşulmakta olan diğer dilleri de bilmeleri, bunlardan Kürtçe'yi medrese eğitiminde kullanmaları bu kişilere karşı farklı bir bakış oluşturmuştur. Yörenin konuştuğu dilin eğitimde de kullanılması insanları memnun etmiş ve bu sayede dil ve kültürlerinin korunduğunu düşünmüşlerdir.

Seydaların halkın nazarında itibarlı bir konumda olmalarını sağlayan nedenlerden sonuncusu da onların kılık kıyafetleridir. Bu kişiler genelde sakallı ve bıyıklı olup, devamlı ceket ve uzun kollu gömlek giymektedirler. Kırsal kesimde ise sarık ve cübbe ile gezmektedirler (M.Ş., Erkek, 62, S). Seydaların kılık-kıyafetleri bölge insanının zihnindeki hoca imajı ile örtüşmekte ve bundan dolayı da onlara saygı göstermektedirler.

Seydalara dair yukarıda belirtilen olumlu izlenimlere rağmen, onların eleştirildikleri noktalar da bulunmaktadır. Bu hususları da şu şekilde sıralayabiliriz:

Bunlardan ilki seydaların hâlâ eski tarz medrese eğitimine devam etmeleri ve bu şekilde talebe yetiştirmeleridir. Günümüzde medrese eğitimi, ilk zamanlardan itibaren okutulan kitaplara şerh ve haşiye düşülmesi ekseninde devam ettirilmektedir. Bu durum da çağın eğitim standartlarıyla bağdaşmamaktadır. Kurucan'ın ifade ettiği gibi okutulan kitapların tekrardan gözden geçirilmesi, modern eğitim düşüncesi çerçevesinde müfredatların yeniden ele alınması hem medreselerin hem

seydaların hem de buradan yetişen talebelerin verimi adına önem taşımaktadır (Kurucan, 2012). Çünkü bu sistemde yetişen öğrenci kendisini yeterince yetiştirememekte, bazı alanlarda ve güncel meselelerde toplumdan kopuk hale gelmektedir (M.Y., Erkek, 43, S, MÖE).

Medrese eğitim sistemi ile ilgili olarak seydalara yöneltilen başka bir eleştiri konusu da bu kurumlarda verilen derslere dairdir. İlk açıldığı dönemlerden itibaren medreselerde İslamî, akîl ve lisanî ilimler birlikte okutulurken günümüzde sarf, nahiv, belagat, mantık gibi ilimlere gereğinden fazla önem verilmekte, kıraat, tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimler yeteri kadar öğretilmemektedir (A.Ü., Erkek, 66, MÖE).

Seydalara yöneltilen üçüncü eleştiri konusu, onların siyasi görüş ve düşüncelerin savunuculuğunu yapmalarıdır. Bu kişiler sahip oldukları misyon gereği kendilerini eğitim, öğretim hizmetlerine ve insanların dinî ve sosyal alandaki ihtiyaçlarını çözmeye adanmışlardır. Bunu yaparken de hiçbir beklentiye girmemişler, gayeleri Allah'ın Rızasını elde etme olmuştur. Fakat Tan'ın da belirttiği gibi bu düşünce zamanla seydalarda yitirilmiştir. Bunun yanında bazılarının siyasete girdikleri ve kendilerini eğitim, öğretim hizmetlerinden soyutladıkları ve medreseye vakfedilen arazileri zimmetlerine geçirdikleri görülmüştür (Tan, 2012: 55). Hatta bazı seyda ve mollalar da örgütün (PKK) himayesine girmiştir (Pekasil, 2013: 39). Bu da onların Allah Rızası düşüncesinden uzaklaştıklarının ve sorunların çözümünde tarafsızlıklarını yitirdiklerinin (C.Ç., Erkek, 44, ÖE) düşünülmesine ve kendilerine eskisi kadar itibar ve saygı gösterilmemesine neden olmuştur.

Seydalar hakkında dile getirilen ve göz ardı edilmemesi gereken başka bir husus da, onların hak ve adalet düşüncesinden uzaklaştıklarının düşünülmesidir. Seydalar, kul hakkına riayet eden, gerek fetvalarında gerek yaşantılarında bu şekilde yaşadığı düşünülen insanlardır. Fakat menfaat söz konusu olduğunda bu düşüncenin yitirildiği düşünülmektedir. Yalar'ın belirttiğine göre (2013: 462) bazı seydaların kız çocuklarının eğitimi, bunlara mirastan pay vermeme, istemedikleri kişiyle evlenmeye zorlanmalarına dair meselelerde tarafsız olmadıkları düşünülmekte ve bu da onlara olan güveni zedelemektedir. Ayrıca bu kişilerin kendi mensup olduğu aşiretle diğer aşiretler arasındaki husumetlerin çözümünde tarafsızlığı ile alakalı bir takım problemlerin ortaya çıktığı da dile getirilmektedir (C.Ç., Erkek, 44, ÖE).

Seydalar hakkında yöneltilen eleştirilerden birisi de bu kişilerin toplumda ortaya çıkması muhtemel olan sorunlara önceden önlem almaları gerektiğidir (H.K., Erkek, 75, MÖE). Kan davası, arazi anlaşmazlıkları, kız kaçırma, aşiretler arası mücadelelerde bu kişiler olay olduktan sonra devreye girmekte ve olayı çözüme kavuşturmaya çalışmaktadırlar. Oysa yapmaları gereken şey statülerinin verdiği etkiyi de kullanarak, vaaz ve nasihatlerle insanların bu tür olayların meydana gelmesini ve insanların bunlara karışmasını engellemektir. Seydaların bu konuda başarısız oldukları belirtilmektedir.

Yukarıdakilerin dışında seydaların kendilerini yenileme ve çağa adapte olma adına yapmaları gerekenleri yapmaması da eleştirilen başka bir yanlarıdır. Bununla alakalı olarak sadece talebe yetiştirmeye yetinerek halka açık sohbet yapmamaları, yaşadıkları bölgenin dışına çıkmayarak yerelde kalmaları, internet ve medya gibi çağın teknolojik imkânlarından faydalanmamaları, güncel dinî meselelere dair fetva vermede çekingen davranışları, medrese eğitimine dair başkalarının yazmış oldukları kitaplarla yetinerek kendilerinin kitap yazmaması, modern Arapça'yı öğrenmede gayret göstermemeleri, yetersiz oldukları halde ders vermeye devam etmeleri bu hususta yöneltilen eleştirilerden bazılarıdır (T.E., Erkek, 45, S ; M.B., Erkek, 50, ÖE).

2.2. Öğretim Elemanlarına Bakış

Bu bölümde Öğretim Elemanlarının öne çıkan olumlu yanları ve onlara yöneltilen eleştiriler üzerinde duruldu.

Öğretim elemanlarıyla alakalı olumlu izlenim uyandıran etkenlerin başında ilahiyat fakültesinde verilen modern tarzda eğitim gelmektedir. Bunu sağlayan etken olarak da müfredatın yani derslerin çeşitli olması söylenebilir (İ.A., Erkek, 44, MÖE). Bu kurumlarda Temel İslam Bilimleri başta olmak üzere Felsefe ve Din Bilimleri, İslam Tarihi ve Sanatları gibi bölümlere ait olan çok sayıda ders

okutulmaktadır. Öğrencilerin bu kadar farklı alanlarda eğitim görmeleri onların hem hayata çok yönlü hazırlanmasını hem de güncel meselelere yönelik farklı bakış açılarını sağlamaktadır.

İkinci olarak öğretim elemanlarının internet ve medyayı yakından takip etmesi bir avantaj olarak görülmektedir. Bu da güncel meselelerin yakından takip edilmesini ve bu konulara dair bir takım malumatlara sahip olmayı sağlamaktadır (F.Ü., Erkek, 47, MÖE). Seydaların teknolojiyi kullanamamaları büyük bir eksiklik olarak algılanırken öğretim elemanları için böyle bir durum söz konusu olmamaktadır.

Üçüncü olarak öğretim elemanlarının hitap ettiği kitle seydalara nazaran daha fazladır. Hem fakültelerdeki öğrenci sayısının fazla olması hem de tv programları gibi medya araçlarıyla düşüncelerini daha çok insana ulaştırabilmektedir. Bu durum da onların popüleritesini ve tanınırlığını arttırmaktadır. Ayrıca hem yurt içi hem de yurtdışı toplantı ve sempozyumlara katılma, oralarda yeni bilgi, tecrübe ve çevre edinme de onları seydalara nazaran daha çok öne çıkarmaktadır (H.A., Erkek, 37, MÖE).

Dördüncü olarak öğretim elemanlarının öğrenciye ufuk kazandırma, kendini geliştirme ve özgüven sahibi kılmada daha başarılı olduğu belirtilmektedir (İ.A., Erkek, 44, MÖE). Çünkü medrese sisteminde seydanın kesin bir otoritesi bulunurken, fakülte ortamında böyle bir şey görünmemektedir. Öğrenci kendisini rahat bir şekilde ifade edebilmekte, düşüncelerini paylaşabilmektedir. Bu da öğretim elemanları açısından olumlu bir izlenim oluşturmaktadır.

Yukarıda belirtilen olumlu izlenimlerin dışında öğretim elemanlarına yönelik bir takım eleştiriler de bulunmaktadır. Bunların genel itibarıyla devletin yörede uygulamış olduğu ve halk tarafından hoş karşılanmayan bir takım faaliyetlerle ilişkili olduğu görülmektedir. Dolayısıyla devletin yapmış olduğu yanlış uygulamalar kurumlara ve burada görev yapan kişilere yönelik olumsuz bir imajın oluşmasına neden olmuştur. Yapılan çalışmalar da bunun bu şekilde olduğunu göstermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na yönelik yapılan bir araştırmada bu kuruma dair en olumsuz tutumlara sahip olan insanların Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde doğan kişiler olduğu görülmektedir (Taş, 2001: 122). Yani buralarda dünyaya gelen insanlar kendileri şahit olmamış olsalar bile hem çevrelerinin hem de toplumsal hafızanın etkisiyle, bölgede yaşanan sıkıntılardan dolayı devlete tepki göstermiş ve bunu dile getirmişlerdir.

Başka bir araştırmada da insanların Diyarbakır'da en az güvendiği kurumların arasında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bulunması (Kahraman, 2014: 155) geçmişte yaşanan hadiselerin insanların hafızasında hâlâ yer ettiğini göstermektedir.

Bu bilgileri de göz önüne alarak öğretim elemanlarına yöneltilen eleştirileri şu şekilde sıralayabiliriz:

Dile getirilen ilk konular devletin uygulamalarıyla alakalıdır. Buna göre Cumhuriyet'in ilanıyla 1950 arasında ve 1980'den sonra bölgede itibarı olan seydaların sürgün edilip, onların yerine cami imamlarının getirilmesi, bölge halkının devleti temsil eden kişilere bakışında olumsuz bir etkiye neden olmuştur (C.Ç., Erkek, 44, ÖE).

Ayrıca bölgede geçmiş dönemlerde (1980'lerden sonra) işlenen fail-i meçhul cinayetler, çok sayıda insanın yaşadıkları yerden göçe zorlanmaları gibi halkın hafızasında yer eden bir takım kötü olayların devlet tarafından yapıldığının kabul edilmesi (A.Ü., Erkek, 67, MÖE), devlete karşı kötü bir izlenim oluşmasına yol açmış bu da ilahiyat fakültesinde görev yapan öğretim elemanlarına karşı belli bir mesafenin oluşmasına neden olmuştur.

Devletin tutumuyla alakalı olarak yansıyan olumsuz izlenimler dışında, öğretim elemanlarının kendilerinden kaynaklanan bazı durumlar da eleştiri konusu olmuştur. Bunlarla alakalı olarak dile getirilen hususları şu şekilde ifade edebiliriz:

İlk olarak belirtilen husus, onların toplumdan kopuk yani uzak bir yaşantı içinde olmalarıdır. Buna göre öğretim elemanları sadece öğrenci ile ilgilenmektedirler. Mübarek gün ve geceler de dâhil, halkı

aydınlatmaya ve bilgilendirmeye yönelik düzenli bir sohbetleri bulunmamakta ve çoğunlukla kendilerini medya aracılığı ile ifade etmektedirler (M.B., Erkek, 52, ÖE).

İkinci bir husus da ilahiyat fakültelerinde okutulan İslamî ilimlerin yetersiz görülmesidir (M.Ş., Erkek, 62, S). Bu eleştiriye göre fakültelerde dinî bilgiler yeterli seviyede verilmemektedir. Aynı zamanda bu dersleri veren öğretim elemanları da hem Arapça hem de alana ait donanımları bakımından yetersiz bulunmaktadır.

Eleştirilen üçüncü husus da buradan mezun olan öğrencilerin ahlak, terbiye ve bilgi noktasında yetersiz olmaları öğretim elemanlarının bir eksikliği olarak görülmektedir (H.A., Erkek, 37, MÖE). Ayrıca öğrencilerin halkla iletişimlerinin yetersiz olması, düğün, taziye gibi önemli zaman dilimlerinde halkın yanında olmamaları da başka bir dezavantajdır.

Dördüncü eleştiri öğretim elemanlarının yazmış olduğu makale, kitap gibi yayınlarla ilgilidir. Bu konuda dile getirilen husus kaleme alınan eserler bilimsel kriterler çerçevesinde yazılmaktadır. Bundan dolayı da halkın beklentilerini karşılayamamakta ve onların anlayışına hitap etmemekte bu da konunun anlaşılmasını ve kavranmasını zorlaştırmaktadır (T.K., Erkek, 40, ÖE). Çünkü işlenen bir konunun üslubu yani onun dile getirilişi çok önemlidir. Halk dini bir konunun, kendisine olan getiri ve götürülerini öğrenmek isterken, ilahiyatçılar bunlara hiç değinmemekte ve çalışmaları akademik çevreyle sınırlı kalmaktadır. Bu da onlar için bir eleştiri konusu haline gelmektedir.

Dile getirilen başka bir eleştiri konusu da öğretim elemanlarının dinî meseleleri ele alış yani değerlendirilme biçimiyle ilgilidir. Onların halka mal olmuş, şeksiz şüphesiz kabul edilen bir takım dini düşüncelerin aksine bazı düşüncelere sahip olmaları ve medya iletişim araçlarıyla halkın gözü önünde bunları tartışmalarıdır. Mesela bazı ilahiyatçıların miracın olamayacağını, mirasta kadının erkekle eşit pay alması gerektiği, kurban, oruç, tesettür, Hz. Peygamber'in şefaatinin olmadığı gibi konuları kabul etmemeleri veya halkın anladığının dışında yorumlamaları, onlara karşı güveni ciddi anlamda zedelemektedir (M.Ş., Erkek, 62, S).

Öğretim elemanlarına yöneltilen son eleştiri de ilahiyat fakültelerine bu alanla ilgisi olmayan kişilerin yönetici olarak atanması ve bunların yanlış uygulamalarıdır (A.Ü., Erkek, 67, MÖE). Bazı dönemlerde ilahiyat fakültesine, bu alanla hiç ilgisi olmayan bir takım kişiler idareci olarak atanmışlardır. Bu da toplum nazarında fakülteden beklenenleri karşılayamamıştır. Bir de yönetici konumunda olan bu kimselerin İslamiyetin kabul etmediği tarzda bazı alışkanlıklarının olması bu kurumlara ve burada görev yapan kişilere bakışı olumsuz etkilemiştir.

SONUÇ

Yapılan mülakatlar neticesinde seydalara karşı bakışın öğretim elemanlarına nazaran daha olumlu olduğu görülmektedir. Bunun arka planında hem medreselerin tarihi misyonunun hem de seydalaların bazı karizmatik özelliklerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Almış oldukları medrese eğitiminin dinî yoğunluklu olması, talebe yetiştirmeleri ve düğün, cenaze, miras paylaşımı, kan davalarını neticelendirme gibi olaylarda oynamış oldukları sosyal roller onlara karşı olumlu izlenimlerin oluşmasını sağlarken, bazı seydalaların hak ve adalet anlayışını yitirdiklerinin düşünülmesi, siyasi görüş ve düşüncelerin savunuculuğunu yapması, vermiş oldukları medrese eğitiminin eskisi kadar dinî ağırlıklı olduğunun düşünülmemesi, güncel meselelere dair fikir beyan etme, eser kaleme alma ve teknolojiyi takip etmede geride kalmaları ise onlara yöneltilen eleştirilerden bazılarıdır.

Öğretim elemanları hakkında ise hem devletin geçmişten günümüze uygulamış olduğu bazı politikaların halk tarafından tepkiyle karşılanmasından hem de onların kendilerinden kaynaklanan bazı sıkıntılardan dolayı seydalara nazaran daha olumsuz bir izlenimin olduğu anlaşılmaktadır.

Öğretim elemanlarının teknoloji ve güncel meselelerle yakından ilgilenmesi, seydalara nazaran öğrenciye ufuk kazandırmada daha ileri olmaları öne çıkan ve olumlu bir izlenim sağlayan faktörlerdir.

Burada ifade edilmesi gereken başka bir konu da medrese eğitimi almış ve bir süre orada eğitim veren kişilerin ilahiyat fakültesinde görev yapmaya başlamasıdır. Bu durum hem seydaların ve öğretim elemanlarının yakınlaşıp birbirlerini daha iyi anlamalarına hem de ilahiyat fakültesine ve burada görev yapan öğretim elemanlarına karşı bakışın olumlu yönlerine daha da çok katkıda bulunacağı aşikârdır. Çünkü halkın nazarında bu kişiler almış oldukları medrese eğitimiyle diğerlerine nazaran daha ön plandadır.

KAYNAKÇA

- Atay, H. (1981), *Medreselerin Gerilemesi*, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, 24, 15-56.
- Aydın, M. Ş. (1987). *Medreselerin Gerileyiş Sebepleri Üzerine*, Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, 4, 321-336.
- Coşkun, A. (2012). Fenomolojik Din Sosyolojisi : Peter L.Berger, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, ed. Niyazi Akyüz-İhsan Çapcıoğlu, 4.b., Ankara: Grafiker Yayınları, 101-119.
- Çiçek, M. H. (2007). Es-Si'irdi, Molla Halil B.Hüseyin B.Halid El-Ömeri, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri (19-21 Eylül 2006)*, Siirt, 371-385.
- Elçi, M. S. (2008). *Diyarbakır ve Çevresindeki Medreselerde Arapça Eğitimi*, (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), Dicle Üniv. İlahiyat Fak., Diyarbakır.
- Fichter, J. H. (2012). *Sosyoloji Nedir?* çev. Nilgün Çelebi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Hızlı, M. (2008). Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler, *Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 17(1), 25-46.
- Kahraman, B. (2014). *Diyarbakır'ın Toplumsal Yapısı ve Diyarbakır Halkının Toplumsal Kurumlara Bakışı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniv. SBE, Sakarya.
- Keskin, Y.M. (2004). Din ve Toplum İlişkileri Üzerine Bir Genelleme, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2), 7-21.
- Kurucan A. (2012). *Medreseler Mektepleşebilir miydi?*, Zaman Gazetesi, 9 Şubat 2012.
- Makdisi, G. (1997), İslam Toplumunda Otorite, çev. İsmet Kayaoğlu, *Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 7, 109-122.
- Pakiş, Ö. (2007). Doğu Medrese Geleneği ve Molla Halil Es-Si'irdi, *Uluslararası Siirt Sempozyumu Bildirileri (19-21 Eylül 2006)*, Siirt, 386-403.
- Pekasil, T. (2012). Toplumsal Statü Göstergesi Olarak Dini Otorite Tipleri: Şeyh, Molla ve Seyyidler, *Bilim, Düşünce ve Sanatta Cizre (Uluslararası Bilim Düşünce ve Sanatta Cizre Sempozyumu Bildirileri)*, 141-154.
- Pekasil, T. (2013). Dinî Statü Tiplerinde Farklılaşma: Cizre Örneği Şeyh Molla ve Seyyidler, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 24-54.
- Sarıkaya, Y. (1997), *Medreseler ve Modernleşme*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Subaşı, N. (2014). *Din Sosyolojisi*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Şanal, M. (2003). Osmanlı Devleti'nde Medreselere Ders Programları, Öğretim Metodu, Ölçme ve Değerlendirme, Öğretimde İhtisaslaşma Bakımından Genel Bir Bakış, *Erciyes Üniv. SBE Dergisi*, 14, 149-168.
- Tan, A. (2012). *Kürt Sorunu*, 12. b., İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tan, E. M. (1981). *Toplumbilime Giriş Temel Kavramlar*, Ankara: Ankara Üniv. Eğitim Fak. Yayınları.
- Taş, K. (2001). *Türk Toplumunun Diyanet İşleri Başkanlığına Bakışı (İstanbul Örneği)*, (Doktora Tezi), Ankara Üniv. SBE, Ankara.

Taşdemirci, E. (1988). Medreselerin Doğuş Kaynakları ve İlk Zamanları, Erciyes Üniv. SBE Dergisi, 2, 269-278.

Weber. M. (2008). *Sosyoloji Yazıları*, çev. Taha Parla, 12. b., İstanbul: Deniz Yayınları.

Weber, M. (2012). *Bürokrasi ve Otorite*, çev. H.Bahadır Akın, 5.b., Ankara: Adres Yayınları.

Yakışık, N. (2013). Medreselerin Toplum Üzerindeki Tesirleri, Ümmet İçin Faydaları ve Medreselerde Yetişen Âlimlerin Özellikleri, *Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslami İlimler (Uluslararası Sempozyum) 29 Haziran-1 Temmuz 2012*, ed. İsmail Narin, I-II, C. 1, Bingöl: Bingöl Üniv. Yayınları, 345-360.

Yalar, M. (2013). Seyda, Mela ve Feqilerin Dini ve Kültürel Hayattaki Yeri, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyum 05-07 Ekim 2012*, , I-II, C. 1, Muş: Muş Alparslan Üniv. Yayınları, 459-470.

Zengin, Z. S. (2008). Medreseden Üniversiteye, Çukurova Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, 8(2), 215-224.

Araştırmaya Katılan Kişiler: S.H., Erkek, 60. (S), T.E., Erkek, 45. (S), M.E., Erkek. 58. (S), M.Ş., Erkek, 62. (S), F.Ü. Erkek, 47. (MÖE), H.Y., Erkek, 39. (MÖE), M.B., Erkek, 47. (MÖE), M.Ö., Erkek, 36. (MÖE), M.Y., Erkek, 43. (S, MÖE), A.Ü., Erkek, 66. (MÖE), H.K., Erkek, 75. (MÖE), İ.A., Erkek, 44. (MÖE), H.A., Erkek, 37. (MÖE), M.B., Erkek, 52. (ÖE), T.K., Erkek, 40. (ÖE), H.T., Erkek, 56. (ÖE), M.Y., Erkek, 56. (ÖE), C.Ç., Erkek, 44. (ÖE), M.B., Erkek, 50. (ÖE).

Türk Eğitim Sisteminde Trafik Eğitiminin Yeri ve Yapılması Gerekenler

Dr. Hakan YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
hakanyilmaz4535@gmail.com

Özet

Eğitim; yeni kuşakların, toplum hayatında yerlerini almak için hazırlanırken, gereken bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliği olarak tanımlanır. Başka bir ifadeyle eğitim; bireyin, içinde yaşayacağı topluma uyum sağlayabilmek ve etkin bir birey olabilmek için yaşamış olduğu hazırlık sürecidir. Eğitimin, bu süreç içerisinde, hitap ettiği bireyleri içinde yaşadıkları toplumun sorunlarına ve ihtiyaçlarına duyarlı hale getirmek gibi bir görevi de mevcuttur. Bu bağlamda bir eğitim sisteminin hitap ettiği toplumun ihtiyaçlarını ve beklentilerini dikkate almaması ve müfredatını bu çerçevede hazırlamaması düşünülemez. Ancak Türk Milli Eğitim Sistemi'nin Türkiye'nin temel sorunlarına duyarlı olduğunu söylemek çok güçtür. Örneğin trafik sorunu Türk Eğitim Sistemi'nin ilgisini çeken bir sorun olarak görülmemektedir. Yaptığımız araştırmalar sonucunda Türkiye'yi çok uzun bir zamandır meşgul ve huzursuz eden, maddi manevi büyük kayıplara, on binlerce insanın ölümüne ve daha fazlasının yaralanmasına neden olan trafik kazalarının orta öğretim ders kitaplarında kendisine yer bulamadığı gerçeği ortaya çıkmıştır. Seçmeli olarak okutulan "Trafik ve İlk Yardım Bilgisi" dersi bulunmakla beraber ne kadar seçildiği, içeriği ve veriliş biçimi tartışmaya açık bir dersin dışında bu sorunu ele alan başka bir orta öğretim dersi bulunmamaktadır. Trafik sorunu, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, Demokrasi ve İnsan Hakları, Sağlık Bilgisi derslerinde etkili bir şekilde ele alınabilir. Türk Eğitim Sistemi gözden geçirilerek Türkiye'nin trafik sorunu gibi reel sorunlarını etkili bir şekilde ele alacak bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk Eğitim Sistemi, Eğitim ve Toplum İlişkisi, Trafik Sorunu, Trafik Eğitimi.

The Position of Traffic Education in Turkish Educational System and Things Should Be Done

Abstract

Education is described as the act of preparing new generation for the role they will play in the real life. In other words, education is the process of preparations for life. Education has such roles that prepare the individuals for life by enabling them to see their society's real problems. So an educational system cannot be considered as deaf to its society's problems and needs. Considering this, it is difficult to say that Turkish Educational System is sensitive to its problems and needs. For example, traffic accidents as a problem of Turkey aren't a matter for Turkish Educational System. According to the researches we have made, we have seen that traffic accidents that killed and disabled many people and got huge amounts of money from Turkey's budget aren't mentioned in Turkish high school course books. Except the optional lesson called "Traffic and First Aid Education" it is impossible to see anything on any high school books. Traffic matter can be put in Religion Culture and Moral Values Education, Democracy and Human Rights and Health Information lessons. By revising Turkish Educational System, traffic problem in Turkey can be taught in an effective way.

Key Words: Turkish Educational System, Relationship between Society and Education, Traffic Problem, Traffic Education.

GİRİŞ

Eğitim, birtakım materyal ve yöntemlerle bireylerde olumlu davranışlar geliştirebilme olgusu olarak tanımlanabilir. Bu noktadan bakıldığında eğitimin, özellikle öğretim olgusuyla karıştırılmamasına dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü öğrenilen bir bilginin doğru ve faydalı olsa bile uygulamaya konularak bir davranışa dönüşmemesi durumunda bir eğitimden bahsetmek mümkün olamamaktadır.

Eğitim sistemleri hitap ettikleri insanları toplumla entegre olacak şekilde hazırlamakla mükelleftirler. Bu sistemler, toplumların ihtiyaçlarına göre şekillenir ve toplumların ihtiyaçlarına cevap verdikleri müddetçe ayakta kalabilirler. Bu bağlamda eğitim sistemlerinin verimliliği, mevcut sistem içerisindeki sorunlara nedenli duyarlı oldukları ve onlara ne oranda çözüm ürettikleri ile de doğru orantılıdır.

Eğitim, dinamik ve değişken bir olgudur. Bu nedenle eğitim sisteminin temel niteliklerinden biri de değişen dünya ve ülke şartlarına göre kendisini yenileyebilmesidir. Bu açıdan bakıldığında Türk Milli Eğitimi'nin gelişen ve değişen dünyaya ayak uydurduğunu söylemek güçtür. Özellikle toplumsal yapıda göze çarpan önemli sorunlara yer verme, bunların yeni nesiller tarafından anlaşılabilmesi ve içselleştirilebilmesi bu yolla sorunun değil çözümün bir parçası olabilmelerinin sağlanması noktasında, uygulanan eğitim sisteminin yetersiz kaldığı açıktır. Bu görüşü destekleyecek pek çok husus bulunmakla birlikte özellikle uzun bir süredir Türkiye'nin önemli bir sorunu olan ve "trafik terörü" şeklinde adlandırılan sorun özellikle öne çıkartılabilir. Bu sorunun eğitim müfredatı içerisinde yasak savma babında yer alıyor olması herkesçe bilinen bir gerçektir.

Trafik sorununun, özellikle orta öğretim kurumlarında iyi bir müfredat ve sunuş biçimiyle ciddi bir şekilde verilmesinde fayda görülmektedir. Bu sayede trafik sorunu konusunda erken yaşta bilinçlendirilen bireylerin daha duyarlı olması ve farkına varmaları sağlanan hataları yapmama konusunda dikkatli davranmaları sağlanabilir. İnsanların birbirlerine katlandıkları, insanlara saygı duydukları, başkalarının haklarını koruyup gözetebilme şuuruna ulaştıkları bir Türkiye'de trafik sorununun bu boyutta olamayacağı pek ala düşünülebilir.

Bu makalede orta öğretim ders kitaplarında Türkiye'nin trafik sorununun nasıl ele alındığı incelenmiş ve nasıl ele alınabileceği konusunda görüşler ortaya konmuştur.

1. EĞİTİM VE EĞİTİMLE İLGİLİ KAVRAMLAR

1.1. Eğitim Nedir?

Eğitim belli yaklaşımlara göre haliyle belli tanımları vardır. Davranışçı psikolojiye göre eğitim, kişide öğrenme yaşantıları yoluyla istendik davranış değişiklikleri oluşturma sürecidir. Yapılandırmacı yaklaşıma göre ise, eğitim; yaşantılar yoluyla deneyimleyerek, gözlemleyerek, deneme-yanılma yoluyla, kendi bilişsel şemalarını yapılandırma sürecidir.

Eğitim, önceden saptanmış esaslara göre insanların davranışlarında belli gelişmeler sağlamaya yarayan planlı etkiler dizgesidir. Eğitim, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme sürecidir.

Eğitim, 'yeni kuşaklara toplumdaki mevcut değerlerin, bilgilerin, düşüncelerin ve hünelerinin aktarılması veya öğretilmesini sağlayan bir süreçtir (Kerimoğlu vd., 1996). Eğitim, toplumun sosyal kurumlarından bir tanesidir. Her çocuk belirli bir aile içinde doğar, belirli bir sosyal tabakanın dilini ve görgü kurallarını öğrenir, bir köy veya şehir ortamında büyür, ilkokulda ve öğretim sisteminin diğer okullarında okur. Küçük çocukluk yaşlarından itibaren çeşitli arkadaş çevredeki içine girerek oyunlarını bu çevreler içinde oynar, sohbet eder, bu gruplarla bütünleşir. Kitap, gazete, dergi okur; sinemaya, tiyatroya gider, radyo dinler, televizyon seyrederek... Bütün bunlar insanların ve özellikle yeni yetişen nesillerin içinde yaşadıkları toplumdan etkilenme yollarından bazılarıdır. İçinde yaşanan bu ortamlar, çocukları ve gençleri hayatın amacı, önyargılar ve değer hükümleri, tutumlar, vaziyet alışlar, bütün düşünce ve davranış yönlerinden etkiler, yönlendirir ve kalıplaştırır (Ergün, 2009).

Sosyolojik açıdan eğitim, bireyin içinde yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu yöndeki diğer davranış biçimlerini geliştirdiği bir süreçler toplamıdır. Başka bir tanıma göre de eğitim, bireyin toplumsallaşması ve ferdî gelişimini - ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda - en yüksek düzeye çıkarması için düzenlemiş, kontrollü bir çevredeki toplumsal süreçtir. Sosyolojiye göre eğitim, bir sosyalleşme veya sonradan topluma katılanlar için bir entegrasyon (bütünleşme, kaynaşma, intibak) sürecidir (Ergün, 2009).

Eğitim; bireyin doğumundan ölümüne süregelen bir olgu olduğundan ve politik, sosyal, kültürel ve bireysel boyutları aynı anda içinde bulundurduğundan, tanımının yapılması zor bir kavramdır. Bireylerin toplumun standartlarını, inançlarını ve yaşama yollarını kazanmasında etkili olan tüm sosyal süreçlerdir. Kişinin yaşadığı toplum içinde değeri olan, yetenek, tutum ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçlerin tümüdür. Seçilmiş ve kontrollü bir çevrenin, özellikle okulun etkisi altında sosyal yeterlik ve optimum bireysel gelişmeyi sağlayan sosyal bir süreçtir.

1.2. Eğitimin Amacı

Toplumdan topluma ve zamana bağlı olarak değişkenlik gösterse de eğitimin temel işlevinin toplumsal yaşamın ürünü olan kültürü yeni kuşaklara aktarmak olduğunu söylemek mümkündür. Bununla beraber bireyin, aklen, ahlaken ve ruhen dengeli ve sağlıklı bir kişiliğe ve karaktere, sahip; içinde yer aldığı topluma ve bütün insanlara karşı sorumluluk duyan; yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetişmesi (M.E.B. Mevzuat Bankası, 2009) de eğitimin temel amaçlarından biri olarak düşünülebilir. İçinde yaşadığı topluma karşı görev ve sorumluluklarının olduğunu bilen bir bireyin yetişmesi eğitimdeki temel hedef olmalıdır. Bu anlayışla yetişen bir bireyin toplumda sorun olma yerine mevcut sorunları kavrayarak onların çözümü adına üzerine düşen görevler olduğunu kavraması ve bu yolda gayret göstermesi mümkün olacaktır.

Amacı ve hedefi belli bir eğitim insanın bilerek düşünce üretmesine ve yaratıcılığa yönelmesine imkân verir. İnsanın kafasındaki kalıpları kırmasına ve dünyaya daha esnek ve geniş açıdan bakmasını sağlar. Eğitim hayatın inceliklerini görmeyi sağlar. İyi bir eğitim görmenin önemli avantajlarından biri de kişiye farklı ilgilere, becerilere, görüş ve inançlara sahip insanlarla bir araya gelme imkânı sağlamasıdır. Böylece insanın kendi ufkunu genişletmesi, yeni sentez ve yorumlara gitmesi mümkün olur.

1.3. Eğitim ve Toplum İlişkisi

Toplum, sınırları belli bir doğal çevrede ortak amaçlar için bir araya gelmiş, karşılıklı oluşturulan kurallara bağlı, işbirliği ve dayanışma içinde olan insanlardan oluşur. (Başaran, 1983:48). Eğitim ise; toplum yaşamının kurallara göre ve düzenli olarak sürdürülmesi için toplum tarafından oluşturulan temel toplumsal kurumlardan biridir. İşte bu noktadan sonra, toplum ve eğitim birbirlerini tamamlayan iki kavram haline gelmiştir. Bilindiği gibi eğitimin işlevlerini yerine getirebilmesi için mutlaka bir toplumsal ortam ve atmosfere gereksinimi vardır. Yani ancak toplum varsa eğitim vardır. Fakat öte yandan yukarıda tanıdığımız toplum da ancak eğitim, yani insan ilişkileri ve etkileşimi varsa varlığını sürdürebilir. Öyle ise, mutlaka bir öncelik ya da sıralama yapmak gerekirse, toplum bir amaç, eğitim de bu amacı gerçekleştirmenin vazgeçilmez bir aracı olarak görülebilir (Aslan, 2001:16).

John Dewey ise eğitimi toplumsal ilerleme ve reformun temel yöntemi olarak görmektedir (Saysel, 2009). Dewey'e göre kanunlara, cezalara veya mekanik ve cebri düzenlemelere dayalı reformlar faydasızdır. Eğitim toplumsal bilinci paylaşma sürecinin düzenlenmesidir ve bireysel aktivitenin toplumsal bilinç temelinde ayarlanması toplumsalın yeniden inşası için tek güvenli yöntemdir. Bu anlayışın hem ferdiyetçi hem de toplumcu ideallere saygısı vardır. İdeal bir okulda ferdi ve kurumsal idealler mezcedilmelidir. Kanun ve ceza, toplumsal kışkırtma ve tartışma ile toplum kendisini ancak gelişigüzel ve rastgele düzenleyebilir. Oysa eğitim ile toplum amaçlarını formüle edebilir, kendi araç ve kaynaklarını organize edebilir, kendisini gitmek istediği yöne doğru biçimlendirir (Dewey, 1916). Bu noktadan hareketle eğitimi, görevi kültürü yeni kuşaklara aktarmak olan toplumsal bir süreç olarak tanımlamak yerinde olacaktır.

Toplum, ortak bir ekini (kültürü) kabullenen, bir coğrafi alanda yayılan ve kendi kendinin devamlılık sürecini kazanabilmiş ilişkiler bütünlüğüdür. Diğer yandan, eğitim ise, toplumsal bir süreçtir. Bu süreç içerisinde bireylerin bilinçsel yeteneklerinin geliştirilmesi güdüsü, eğitime yoğunluk kazandırır (Sağ, 2003:12). Her bireyin kendisini geliştirme güdüsüne sahip olması ve toplumun da bireylerden oluşan bir yapıya sahip olması eğitim ve toplumu birbirine ihtiyaç duyan iki kurum yapmıştır. Çünkü eğitim toplumsal bir süreçtir. Bu toplumsal süreçte yeni nesillere kültürün aktarılması ve değişen çağa uyum sağlama ancak eğitim sayesinde olabilir.

Hiçbir toplum statik değildir; hızlı ya da yavaş her toplum değişmektedir. Değişmeyi etkileyen nedenler çeşitlilik gösterdiği gibi, bu nedenlerden bazılarının öncelik kazanması toplumdan topluma farklı olmaktadır. Eğitim ise toplumdaki değişimin nedenlerinden ancak biridir ve öncelik kazanması toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu nedenle eğitimdeki değişimlerin toplumdaki değişimlerin sonucu olduğu görüşü daha yaygındır (Eserpek, 1978:125).

Toplumsal değişme ise; "toplumsal yapının ve onu oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bu ilişkileri belirleyen toplumsal kurumların değişmesi" olarak tanımlanabilir (Tezcan, 1994:191). Her toplum daima bir değişim sũreci içindedir. Toplumsal yapılar, kurumlar ve ilişkiler sũrekli olarak değişmektedir. Bu değişimin hızlı ve yavaş olduğu dũnemler olduğu gibi, çoğu zaman değişimin yũnũ de açık değildir. Değişimin hızlı olduğu dũnemler özellikle devrimler ve rejim değişikliklerinin olduğu dũnemlerdir. Politik, ekonomik ve toplumsal yapıdaki önemli değişiklikler, politik grupların, toplumsal gũlerin etki ve baskılarının sonucu gerçekleşen reformlar bazen ileriye ve bazen de geriye doğru toplumsal değişmeler üretebilmektedir (Eserpek, 1978:125). Eğitim toplumsal değişme meydana getirebilir ya da toplumsal değişmeye sebep olabilir (Eskicumalı, 2003:16).

Eğitim ve toplumsal değişimle ilgili grũřleri ne kadar farklılaştırırsak farklılaştırılma sonuç itibariyle ortaya eğitimin iki karakteristik özelliği çıkmaktadır. Bunlardan birincisi eğitimin bireyleri toplumun normlarına, değerlerine ve kurumlarına uyum sağlaması yolunda toplumsallaştırdığı gerçeğidir. Bu aslında eğitimden beklenen fitri bir sonuçtur. ũnkũ okullar devletin kurumları olarak hkim kũltũrũn genç kuşaklara aktarılmasını görevini ifa ederler

Eğitimin ikinci genel işlevi ise; eleştirici, yaratıcı yeni buluşlar ve keşifler yapabilecek nitelikte olan, toplumsal değişmeyi arzulayan bireyler yetiştirmektir. Bu arzu eğitimin yaratıcı ve ilerici işlevini oluşturur (Sağ, 2003:24).

Sonuç olarak; eğitim kurumlarımızın, yaptıkları işin doğası gereği değişime en açık kurumlar olması gerekmektedir. ũnkũ değişim, eğitim sonucu gerçekleşen bir olgudur. Değişim ve eğitim kavramları birbirinden ayrı dũřũnũlemeyecek kadar birbirlerinin içinde kavramlardır (Sũnbũl, 2007:25).

Eğitim ancak bireyin toplumun değerlerine ve yaşam biçimine uyum sağlaması amacıyla uygulandığında toplumsal ahenk ve uyuma katkıda bulunur. Bireyin uyum göstermesi söz konusu olan bu değerlerin iki tũr oldukları söylenebilir. Bunlar kazanılması istenen değerler ve gerçek değerlerdir. Bir toplumun yasaya geldiği ve o an için sahip olduğu norm ve değerler, o toplumun gerçek tercihlerini gösterirler. Ancak dinamik, ilerlemeci ve yeniliklere açık toplumlar ise bireylerde bazı ideal ve beklentilerin oluşmasına olanak sağlarlar. İşte bu noktada organize eğitim kurumlarının işlevi daha açık olarak ortaya çıkmaktadır. Bir yandan toplumun mevcut değerlerini aktarırken, öte yandan toplumun geleceğe yönelik ideal ve beklentilerini karşılayacak yetenekte bireyler yetiştirmek (Tezcan, 1994:39). Toplum ve eğitim arasındaki ilişkide en birincil amaç, eğitim kurumlarının yeni kuşaklara toplumun kũltũrũnũ tanıtarak aktarmasıdır.

Eğitim, bireyi yalnızca toplumun varlığını sũrdũrmesi için gerekli olan bilgilerle donatmak suretiyle etkileyen bir sũre değildir. Aynı zamanda toplumda bireyin nasıl davranması gerektiği konusundaki kurallar veya normlar da eğitim sũreciyle bireye aktarılır. Bireyin aile dışında karşılaştığı otoritelerden biri de okulda diyalog halinde bulunduğu öğretmenler, idareciler gibi çeşitli otorite grũntüleridir. Otoriteyi içeren konularda ne kadar söz söyleyebileceğini, sınıf faaliyetlerine ne lũde katılabileceği, kurallara uymadığı zaman ne tũr bir yaptırımla karşılaşabileceği hakkındaki ilk veri ve izlenimlere ocuk okulda sahip olmaya başlamaktadır (Kalaycıoğlu, 1983:166-167).

2. TũRK EğİTİM SİSTEMİ

Tũrkiye'de eğitim; adalet, gũvenlik ve sağlık gibi devletin temel işlevlerinden birisi olup devletin denetimi ve gözetimi altında yapılmaktadır. Millĩ Eğitim Bakanlığı merkez teşkiltı, taşra ve yurtdışı teşkiltları eğitim hizmetlerinin sunumunda önemli görevler üstlenmektedirler. Eğitim hakkı, T.C Anayasası ile gũvence altına alınmış; eğitimin tũr ve kademelerini ve işleyişe dnũk esasları dũzenleyen mevzuatla Tũrk Eğitim Sistemi bugũnkũ yapısını kurmuştur. Tũrk Millĩ Eğitim Sisteminin genel erevesi, 1739 sayılı Millĩ Eğitim Temel Kanunu ile belirlenmiştir.

2.1. Amacı

Tũrk Millĩ Eğitim Sisteminin amacı, 1739 sayılı Millĩ Eğitim Temel Kanunu'nun 2. Maddesinde Tũrk milletinin bũtũn fertlerinin, "Atatũrk milliyetçiliğine bağlı; Tũrk milletinin millĩ, ahlâki, manevĩ ve kũltũrel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; insan haklarına ve Anayasa'nın

başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş; beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek; ilgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak," olarak açıklanmıştır (M.E.B. Mevzuat Bankası, 2009). Bu ifadelerden aslında Türk Milli Eğitim Sisteminin eğitim faaliyetlerine bütüncül bir bakış açısı ile yaklaştığı görülmektedir. Amaç sadece kemale erdirilmesi planlanan bir birey değil; birey eksenli ama toplum bazlı iktisadi, sosyal ve kültürel bir kalkınma hedeflenmektedir.

2.2. Genel Yapısı

Türk Milli Eğitim Sisteminin Genel Yapısı, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun da "Türk Milli Eğitim Sisteminin Genel Yapısı" başlığı altında "örgün eğitim" ve "yaygın eğitim" olarak ikiye ayrılmıştır. Örgün eğitimle, belirli yaş grubundaki ve aynı seviyedeki bireylerin, amaca göre hazırlanmış programlarla okul çatısı altında yapılan düzenli eğitimleri kastedilmiş ve okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olarak alt dallara ayrılmıştır.

3. ORTAÖĞRETİM ÇAĞI(ERGENLİK) VE ÖZELLİKLERİ

3.1. Ergenlik Kavramı, Ergenliğin Kimlik ve Kişilik Gelişimine Etkileri

Ergenlik, bireyin gelişim süreci içerisinde çocukluk döneminin bitişiyile beraber sözü edilen dönemin başlangıcından fizyolojik olarak erişkinliğe ulaşıncaya kadar geçen bir gelişim dönemidir. Bu dönem, fizyolojik anlamda kızlarda adetle ve göğüslerin büyümesiyle; erkeklerde ise yüzde kılların çıkması ve sesin kalınlaşmasıyla başlayan genel olarak da 13-22 yaşlar arasını kapsayan bir gelişim dönemidir. Öte yandan ergenlik dönemi, bulûğ çağına erme sebebiyle biyo-psikolojik bakımdan çocukluğun sona ermesiyle, toplumsal yaşamda sorumluluk alma dönemi olan yetişkinlik döneminin başlangıcı arasında kalan bir gelişim süreci olarak da tanımlanabilir (Koç, 2004:233).

Ergenlik birçok araştırmacı ve kuramcı tarafından oldukça önemli ve kritik bir gelişim evresi olarak ele alınmaktadır. Ergenlik dönemi insan gelişiminde hızlı biyolojik değişikliklerle birlikte kimlik oluşumu, bireyselleşme gibi psikolojik görevlerin de tamamlandığı, çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş dönemi olarak önem kazanmaktadır. Tüm bu değişiklikler ve görevler ergenin kimlik ve bağımsızlık arayışı çabalarını artırmaktadır (Dalkılıç, 2006:1)

Erikson'un psiko-sosyal gelişim kuramında beşinci evre ergenlik dönemini kapsamaktadır. Bu evre, Erikson tarafından kimlik oluşumuna karşı rol karmaşasının yaşandığı bir dönem olarak tanımlanmıştır. Ergenlik, kimlik oluşumu için bir arayış ve kargaşa dönemidir. Bu dönemde ergen kim olduğunu, gücünün ne olduğunu, hangi rollerin kendisine daha uygun olduğunu keşfetmeye, kendi kimliğini bulmaya çalışmaktadır. Ergenler kendi kültürlerine özgü kimliklerini araştırırken, birçok değişik roller denerler ve bu denemeler sonucunda kendilerine en uygun kimliği bulmaya ve yerleştirmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle ergenler çok değişken olabilmekte, bazen oldukça uyumlu iken, kısa bir süre sonra sinirli ve gergin davranışlar gösterebilmektedirler. Bir hafta bir arkadaşını çok severken, diğer hafta ondan hoşlanmayabilirler. Ancak bu denemeler her zaman başarı ve uyum ile sonuçlanmaz. Erikson'a göre, her ergen kendi kimliğini oluşturma yolunda farklı mücadele vermektedir. Erikson, Hall'den farklı olarak ergenliğin bireysel bir konu olduğunu ileri sürmektedir. Bazı ergenler bu dönemi daha uyumlu ve sakin geçirirken, bazıları ciddi içsel çatışmalar ve karmaşa yaşamaktadır. Erikson'a göre ergenin kendi kimliğini aradığı bu dönemin bir diğer özelliği, anne-babadan arkadaş gruplarına doğru bir kaymanın olmasıdır. Arkadaş grubu ergen için çok önemli bir duruma gelmektedir. Ergen, arkadaşları ile yetişkinlerinkine benzer yakın ve sıcak ilişkiler kurmakta ve arkadaşlar, ergenin kimlik oluşumuna yardımcı olmaktadır (Dalkılıç, 2006:12).

Kişilik kavramının çok farklı tanımları vardır. Örneğin, Cüceloğlu kişiliği bireyin iç ve dış çevresiyle kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi (Cüceloğlu, 1993) olarak

tanımlarken; Kulaksızoğlu daha bütüncül yaklaşarak bireyin sosyal ve psikolojik tepkilerinin tümüne verilen isim (Kulaksızoğlu, 1998) olarak tanımlıyor. Bu tanımları da referans alacak olursak kişiliği kısaca bir bireyi kendisi yapan her şey o bireyin kişiliğidir şeklinde bir tanımlamaya gidebiliriz.

Ergenlik, kişiliğin oluşumu adına çok önemli bir dönemdir. Ergen kimliğini bulduğu ve karmaşalardan sıyrılabildiği oranda kişiliği oturmuş olacaktır. Kimlik; bireyin yalnızca kendine özgü tutumlarından, duygularından, algılarından, değerlerinden ve davranışlarından oluşan, kendi hakkındaki görüşüdür. Kişiliğin öznel yanısıdır.

3.2. Ergenlik, Gençlik ve Trafik Eğitimi

Orta öğretim süreci ergenlik ve gençlik dönemlerine denk gelen bir süreçtir. Birçok bakımdan insan hayatının en kritik evresini oluşturan, kimlik ve kişilik şekillenmesinin en yoğun yaşandığı, kimlik ve bağımsızlık çabalarının arttığı bu dönem, bireyin eğitimi açısından da son derece kritik bir süreçtir. Kimlik oluşumuyla beraber düşünce ve davranışların da kalıplaşmaya başladığı bu dönemdeki edinimler sonraki yıllarda kolay kolay terk edilememektedir. Bu bağlamda orta öğretim sürecini yaşayan bu bireylerin kendi hayatlarıyla beraber toplum hayatıyla da yakından ilgili pozitif davranışlar edinmeleri her bakımdan önem taşımaktadır. İnsan, sosyal bir varlık olarak hayatın her anında trafik olgusuyla iç içedir. Ancak genel olarak orta öğretimin sonunda 18 yaşını tamamlayarak yetişkin bir birey olma hususiyeti kazanan gençlerin ehliyet alma süreciyle trafikte daha aktif olarak yer aldıkları bilinen bir gerçektir. Hatta ehliyet alma yaşını tamamlamadan trafikte tehlikeli bir şekilde araç kullanılması bilinen bir gerçektir.

Alkan'a göre gençlik; cesaretin çekingenliğe, macera isteğinin rahata, duyguların mantığa üstün geldiği, arama, öğrenme ve dinamizm çağındaki bu dönem (Alkan, 1997:75). Aynı zamanda bireyin kendisini gösterme isteğinin de zirve yaptığı bir sürece karşılık gelmektedir. Kendisini gösterme isteği, gençler tarafından özellikle trafikte aşırı hız yapma, hatalı solama ve ya sağlama yapma, zik zak çizme hareketlerini sergileme ve trafik güvenliğini tehlikeye atan birçok davranışı ortaya koyma şeklinde baş göstermektedir.

Yetişkin bir birey olma ve trafikte daha etkin olarak yer alama sürecini yaşayan orta öğretim öğrencilerinin iyi bir trafik eğitimi almaları, trafik kazalarının sebep ve sonuçlarını daha iyi görebilmeleri ve sorunun bir parçası olma yerine çözüme katkıda bulunmaları büyük bir önem taşımaktadır.

4.TÜRKİYE'NİNSORUNLARI

4.1.Trafik (Kazaları)

Trafik sorunu, Türkiye'nin önde gelen ve onlarca yıldır maddi ve manevi büyük kayıplar yaşatan sorunlarından biridir. Türkiye'de yolcu ve yük taşımacılığının ağırlıklı olarak kara yoluyla yapılması, trafik kazalarının daha sık yaşanmasına neden olmaktadır. Her yıl yüz binlerle ifade edilen trafik kazalarında milyarlarca liralık maddi kayıp yaşanırken binlerce insan da hayatını kaybetmekte ya da sakat kalmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan "Trafik Kaza İstatistikleri / karayolu-2010" adlı çalışmada yer alan aşağıdaki tablolarda yer alan veriler trafik sorununun Türkiye için ne ifade ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

	Trafik polisi sorumluluk bölgesi				Jandarma sorumluluk bölgesi			
	Toplam kaza	Ölümlü, yaralanmalı kaza	Ölü sayısı	Yaralı sayısı	Toplam kaza	Ölümlü, yaralanmalı kaza	Ölü sayısı	Yaralı sayısı
2001	409 407	55 160	2 954	94 497	33 553	11 083	1 432	21 706
2002	407 103	54 746	2 900	94 225	32 674	11 002	1 193	22 187
2003	422 272	56 103	2 811	95 607	33 365	10 928	1 135	22 607
2004	494 819	63 593	3 081	109 889	42 533	13 415	1 346	26 548
2005	570 025	72 194	3 195	123 977	50 764	15 079	1 310	30 109
2006	664 539	79 177	3 365	135 754	64 216	16 951	1 268	33 326
2007	749 434	86 947	3 462	149 814	76 127	20 047	1 545	39 243
2008	898 451	84 431	2 948	145 163	51 669	19 781	1 288	39 305
2009	1 017 940	91 729	2 993	161 719	35 406	19 392	1 331	39 661
2010	1 073 878	97 412	2 738	171 475	32 323	19 392	1 307	40 021

Tablo:1 TÜİK, Trafik Kaza İstatistikleri (Karayolu), 2010

Kaynak: TÜİK, 2011:1.

Tablo 1'den de anlaşıldığı üzere trafik kazası sayısı son yıllarda bir milyon sınırını aşmış bulunmaktadır. Ölen insanların sayısının her yıl dört binlerin, yaralı sayısının da yüz binin üstünde olması sorunun boyutlarını ortaya koymaktadır. Tabloda ortaya konan rakamlar ışığında 2001-2010 yılları arasında trafik kazalarında ölen insanın 40 binleri bulması, yaralı sayısının da milyonla ifade edilmesi, Türkiye'nin nasıl bir trafik sorunuyla karşı karşıya bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Trafik kazalarına neden olan sürücü, yolcu ve yaya kusur oranı 2001-2010								
	Toplam	%	Sürücü	%	Yolcu	%	Yaya	%
2001	565 682	100	546 233	96,56	1 738	0,31	13105	2,32
2002	538 346	100	521 227	96,82	1 254	0,23	12867	2,39
2003	568 364	100	551 467	97,03	882	0,16	13208	2,32
2004	640 906	100	623 578	97,3	710	0,11	13987	2,18
2005	730 623	100	711 572	97,39	769	0,11	14882	2,04
2006	851 150	100	834 681	98,07	739	0,09	13789	1,62
2007	922 004	100	903 860	98,03	795	0,09	15086	1,64
2008(1)	167 231	100	151 386	90,53	713	0,43	13995	8,37
2009(1)	155 982	100	139 758	89,6	640	0,41	14181	9,9
2010(1)	157 970	100	141 728	89,72	564	0,36	14171	9,86

Not. Jandarma ve trafik polisi sorumluluk bölgesindeki kazaları kapsar.

(1) Maddi hasarlı kazalarda trafik kazasına neden olan kusur detayında bilgi verilemediğinden ölümlü yaralanmalı kazalara ait kusur bilgileri verilmiştir.

Tablo:2 TÜİK, Trafik Kaza İstatistikleri (Karayolu), 2010

Kaynak: TÜİK, 2011:6.

Tablo 2'de yer alan bilgiler trafik kazalarında insan unsurunun nasıl rol oynadığını açıkça görülmektedir. Sürücü kusurlarının kazalardaki toplam kusur dağılımı içinde yüzde yüze yakın bir oranla ilk sırada yer alması; buna yolcu ve yaya kusurlarının da eklenmesiyle durumun daha da kötüleşmesi, trafik sorununda insan unsurunun önemini ortaya koymaktadır. Son yıllarda araç, yol ve alt yapı kalitesinde görülen pozitif gelişmelerin kazaların azalmasında, ölü ve yaralı sayılarının

düşmesinde belirgin bir iyileşme sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Bu durum diğer şartlar yerine gelse bile insan unsurunun her zaman önemli olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Türkiye gerek kaza sayısı gerekse kazalarda ölen ve yaralanan insan bakımından gelişmiş ülkelerle kıyaslanamayacak şekilde açık ara önde görünmektedir. 2004 yılında Türkiye’de meydana gelen trafik kazası 537 352 şeklinde gerçekleşirken; bu rakam, İspanya’da 94 009, Fransa’da 85 396, İtalya’da 224 553, İngiltere’de 207 410 şeklinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2010:7). Avrupa ülkelerinin çoğunda yıllık kaza sayısının birkaç binle ifade edildiğini de belirtmekte yarar var.

5. TÜRKİYE'DE ORTAÖĞRETİMDE TRAFİK SORUNU NASIL ELE ALINIYOR / ALINMALI

Trafik kazaları, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersi ile ilgili olarak sadece 10. sınıf Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabının 103. Sayfasında “Hak ve Özgürlüklerinin Kullanımını Engelleyen Alışkanlıklar” başlığı altında “Alkollü araç kullanan sürücüler genellikle trafik kazalarına neden olurlar. Böylece başkalarının sağlık, mülkiyet ve yaşama hakkına zarar verirler.” şeklindeki ifadelerle yer almaktadır.

İslâm, insan hayatına zarar verecek veya onu ortadan kaldıracak fiilleri yasaklamıştır. İslâm peygamberi Hz. Muhammed de veda haccında; "Bu gün, bu ay, bu belde nasıl kutsal ve masum ise canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız öylesine masumdur." (Buhari, 37-132-147) ifadeleriyle yaşama hakkının önemini vurgulamıştır. Başka bir hadislerinde de sakınılmasını istediği yedi helak edici günahlardan biri de, haksız yere birini öldürmedir (Buhari, Vasâye, 23; Müslim, İman, 144). Allah yanında en değerli varlık insandır. Kuran’da bir insanı haksız olarak öldürmek bütün insanlığı öldürme ile eş değer kabul edilir (Maide, 5/32). Müslüman, tüm yaratılanlara faydası olan insandır. Kimsenin malına, canına ve temel haklarına dokunamaz, bunu, dinî yasaklar. Kendini savunmanın dışında kan akıtılmasına razı olamaz. İslam'a göre bir insanı öldüren bütün insanlığı öldürmüş gibi günah kazanır ve ahrette cehenneme gider (Özel, 1990: 29). Dolayısıyla Kur’ân’da Müslüman’ın sahip olduğu bütün temel haklara diğer insanların da sahip olduğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Zamanın ve şartların değişmesiyle birlikte din adamlarının sosyal hayattaki sorunlara getirdiği yorumlar ve bu konuda ortaya koydukları fetvalar da olmaktadır. Bu bağlamda din adamlarının trafik kazaları konusunda yaptıkları yorumların ve verdikleri fetvaların orta öğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitabında yer alması trafik kazaları konusunda öğrencileri daha dikkatli olmaya yöneltebilir.

Allah’ın gönderdiği ilahi mesaj, dikkatlice incelendiğinde “maslahat”ı temin ettiğini görmekteyiz. Maslahat üç kısımda değerlendirilmektedir. Birincisi, zaruri maslahatlar, ikincisi hâcî maslahatlar, üçüncüsü de tahsinî maslahatlardır. Zarurî maslahat, toplumların olmazsa olmazları diyebileceğimiz, dinin korunması ve kollanması, canın korunması ve kollanması, aklın korunması ve kollanması, neslin korunması ve kollanması ve malın korunması ve kollanmasından ibarettir. Sıralamadan da anlaşılacağı üzere, maslahatların en önemlisi zaruri maslahatlardır. Bu maslahatlar, temel insan hak ve hürriyetlerini ihtiva etmektedir. Denilebilir ki, Allah Teâlâ’nın koyduğu yasaklar, temel insan hak ve hürriyetlerinin korunmasına yöneliktir. Yani, “beş temel” dediğimiz; din, can, akıl, nesil ve malın muhafaza edilmesi için Rabbimiz emir ve yasaklar koymuştur. Mesela, inanca saldıran, dine hurafe sokan, din ve vicdan hürriyetini ortadan kaldıranları engellediği gibi, kişinin yaşama hakkına tecavüzü de şiddetle yasaklamıştır. Yukarıda anlatmaya çalıştığımız, zaruri maslahatlardan canın ve malın korunmasına dâhil edebileceğimiz, diğer maslahatlarla da yakından ilgili olduğuna inandığımız trafik konusu, hemen hepimizi ilgilendirmektedir. Dolayısıyla trafik kurallarına uymak, vaciptir hükmüne varıyoruz. Bilindiği üzere vacip hükmü, Hanefî ve diğer mezhepler arasında farklı hüküm olarak değerlendirilse de her iki görüşe göre de yapılması ve yerine getirilmesi mecburîdir. Trafikte olan herkes, belli sorumluluğun altına girdiğinin farkında olmalıdır. O sorumluluğun da belli kurallarının olduğu açıktır (Kumbasar, 2008). Görüldüğü gibi dini açıdan bakıldığında trafik kurallarına uymak, zarurî maslahatlar bağlamında can ve mal emniyeti kapsamında değerlendirilmekte ve uyulması zorunlu kurallar olarak açıklanmaktadır.

En genel manada İslam’ın temel değerlerini tekvini ve teşrii diye iki ayrı kategoride ele alabiliriz. İmana taalluk eden meseleler bir kenara, teşrii emir ve yasaklar Allah ve Resulü tarafından ortaya

konulmuş, bazen genel ilke bazen de spesifik alana ait düzenlemeleri ihtiva eder. Tekvini emir ve yasaklara gelince, bunlar eşyanın tabiatı ile direkt alakalı olan ve bütün insanlığı bağlayan şeylerdir. Trafik kaide ve kuralları spesifik alana inildiğinde teşrii ahkâm gibi gözüke de, genelde tekvini sahadaki hükümlerle birebir irtibatlı olan şeylerdir. İnsan-insan veya insan-tabiat münasebeti ekseninde, mesela başka insanlara veya tabiata zarar vermeme, eziyet etmeme, can ve mal güvenliğini dikkate almama, kul hakkına tecavüzde bulunmama vb. hususlar bu yaklaşımı ispatlamaktadır. Trafik kurallarına riayet edilmemesi durumunda yukarıda saydığımız insan ve çevreye zarar vermede kul hakkına tecavüze kadar her şey gerçekleşebilir. Onun içindir ki İslami zaviyeden baktığımızda hem teşrii hem de tekvini açıdan söz konusu kurallara uymak mecburidir denilebilir. Mezkûr kuralları gayrimüslimlerin koyması neticeyi değiştirmez. Çünkü bunlar ifade etmeye çalıştığımız gibi insanlığa ait ortak değerlerdir ve değerlere muhalif hareket etmek hem dünyevi hem de uhrevi mesuliyeti muciptir (Kurucan, 2011). Bu değerlendirmeler ışığında bakıldığında bir insanın hayatına son verme konusunda o insanı herhangi bir silahla öldürmeyle aşırı hız ya da kırmızı ışıkta geçme sebebiyle öldürme arasında bir fark kalmayacaktır. Bu açıdan bakıldığında bu ve benzer yorum veya hükümlerin din dersi müfredatı içerisinde orta öğretim öğrencilerine iletilmesi ve dikkatlerinin çekilmesi, trafik kazalarında en büyük sebep olan ve binlerce insanın ölümüne yüz binlercesinin yaralanmasına ve milyarlarca lira maddi kayba neden olan insan hatalarının, önüne geçilmesinde de etkili olacağı düşünülmektedir.

Lise Sağlık Bilgisi ders kitabında “kazalar ve ilk yardım” isimli ünite de 86. sayfada “Sağlık Bakanlığı verilerine göre kazaların %40’ı trafik kazası” bir bilgi verildikten sonra “Her yıl trafik kazalarında 5-6 bin kişi ölmekte, 100 bin kişi yaralanmaktadır.” ifadesi yer almaktadır. Aynı kitabın 87. sayfasında trafik kazalarıyla ilgili olarak “Görülme sıklığı bakımından 3. Sırada olmasına karşı ölüme sebep olma açısından ilk sırada yer alan trafik kazaları, ülkemiz için büyük önem taşımaktadır.”, “trafik kazalarının %95 kadarı sürücü ve yayaların hataları ile oluşmaktadır. Aşırı sürat yapılmaması, kırmızı ışıkta geçilmemesi ve emniyet kemeri takılması ile bazı kazalar önlenir.” şeklinde bilgiler yer almaktadır. Her yıl binlerce insanın öldüğü ve yaklaşık 100 bininin de yaralandığı trafik kazalarının sağlıkla ilgili bir derste iki üç cümleyle yer alması eğitimin sosyalliği ile açıklanabilecek bir durum değildir.

Demokrasi ve İnsan Hakları kitabında trafik kazalarından hiç bahsedilmediği görülmüştür. Demokrasiden ve insan haklarından bahseden bir kitabın hemen bütün vatandaşları etkileyen trafik kazalarını, buna sebep olan, trafikte hak hukuk tanımayan davranışları, insan haklarının ihlali olarak ele almaması eğitimin temel amacı ve sosyallik ilkesiyle örtüşmemektedir.

5.1. GENEL EĞİTİM-ÖĞRETİM İLKELERİ İŞİĞİNDA TRAFİK EĞİTİMİ

Eğitim ve öğretim konusu yıllarca düşünürlerin zihnini meşgul etmiş ve en iyi eğitim ve öğretim nasıl olacağı hususunda sayısız tezler ileri atılmıştır. Tarih boyunca birikmiş tecrübelerle dayanılarak eğitim için geliştirilmiş birtakım temel ilkeler vardır. Eğitimin hemen her unsurunu kuşatan bu ilkeler aynı zamanda, eğitim ve öğretim etkinliğinin bir tur ölçütü durumundadır. Eğitim ilkeleri, etkinlikleri sırasında eğitimciye kılavuzluk ederler (Thorndike ve Gates, 1929). Eğitim ve öğretim işiyle uğraşan bireylerin bu ilkeleri bilmeleri onlar için hayatiyet arz etmektedir.

Eğitim öğretim ilkesi, öğretimin düzenlenip yürütülmesine ışık tutabilecek nitelikte temel fikir şeklinde tanımlanabilir. İlkeler, eğitim ve öğretim etkinliğinin bir tür ölçütü durumundadır ve etkinlikleri sırasında eğitimciye kılavuzluk ederler. Eğitim-öğretim ilkeleri, bir eğitim-öğretim programının düzenlenip uygulamaya konmasına ve ders araç gereçlerinin seçimine kadar bütün süreçlerin hareket noktasını oluşturur. Eğitim öğretim faaliyetlerinin birçok vazgeçilmez temel ilkesi olmakla beraber özellikle somuttan soyuta gitme, açıklık ve hayata yakınlık ilkeleri, daha da önem arz etmektedir.

Her bireydeki zihinsel gelişim, somuttan soyuta doğru bir yol izlemektedir. İnsan her zaman somut olarak gördüğü, algıladığı şeyleri, onların soyut kavramlarla anlatılmasından daha kolay öğrenir. Bundan dolayıdır ki, öğrenci imkânlar dâhilinde ders konusu olan eşya ve nesnelere doğrudan karşı

karşıya getirilmeli; bu mümkün olmadığı zaman o nesne veya olayın modeli, fotoğrafı veya başka bir simgesi gösterilmelidir. Daha öz bir ifadeyle; öğrencilerin içinde buldukları yaş dilimine bağlı olarak, eğitim bireylerin beş duyu organları yoluyla öğrendiklerinden başlamalı daha sonra soyut kavramlara geçilmelidir

Öğretimde açıklık ilkesinin temel prensibi; öğretilen konunun öğrenene somut olarak anlatılmasıdır. Öğrenci, derste işlenen tüm konuları somut olarak görebilmeli; bu mümkün olmuyorsa resmini, sesini, grafiği, modelini v.s. görsel-işitsel olarak algılayabilmelidir. Öğretmen, öğrenmenin daha kolay olabilmesi için olabildiğince çok duyu organına hitap edecek teknik ve yöntemler kullanmalıdır.

Hayata yakınlık ilkesi, eğitimin sosyal hayatın ihtiyaçlarına karşılık verebilmesi için son derece önemlidir. Bu ilkenin temel felsefesi öğretimde ve içerikte günlük hayatta kullanılabilir ve yararlanılabilir bilgilere yer vermedir (İhtiyaç, 2009:14). Okulun asli vazifelerinden birisi de öğrencileri hayata hazırlamak olduğuna göre; okul ve öğretim ortamı hayattan kopuk, yapay ve gerçeklerden uzak bir ortam sunmamalıdır. Gerek ders konuları ve gerekse dersin işleniş sırasında verilen örnekler hayalî bir hayattan değil de; öğrencilerin içinde yaşadığı gerçek hayattan verilmelidir.

Hayata yakınlık ilkesinin bir diğer anlamı da okulda öğrenilen teorik bilgilerin pratik hayatta kullanılmasına da olanak sağlamaktır. Özellikle konuların yaşanan hayattan alınması, öğrencilerin öğrendiği bilgileri hayata atıldığında kullanmalarına yardımcı olacaktır.

Türk Eğitim Sistemi'nin temel açmazlarından biri de yukarıda ortaya konan öğretim ilkelerinin eğitim ve öğretim faaliyetlerinde yeterince yer alamamasıdır. Müfredatların genel olarak teoride kalması öğrenimin tam olarak gerçekleşmemesine ve davranışa dönüşmemesine neden olmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında orta öğretimde uygulanan trafik eğitiminin de farklılık gösterdiğini söylemek güçtür. Yukarıda teklif olarak ortaya koyduğumuz şekliyle farklı derslerin içinde iyi bir müfredat ve planlamayla trafik konusu yer alsın bile bahsedilen ilkeler ışığında dersin materyalleri ve sunumuyla ilgili bir iyileştirme yapılmazsa şu ana kadar ortaya çıkandan daha farklı bir sonuca ulaşamayacaktır.

Orta öğretimde trafik eğitiminin somuttan soyuta gitme, açıklık ve hayata yakınlık ilkeleri, ışığında özellikle görsel materyallerle ve teknolojiyle desteklenmesi, trafik kazalarının özellikle insan ölümleri ve yaralanmaları açısından Türkiye'ye maliyeti, gençlere etkili bir şekilde anlatılmalıdır. Bu bağlamda Trafikle ilgili bütün kurumların koordineli bir şekilde hareket ederek orta öğretim kurumlarıyla işbirliği yapmaları yerinde olacaktır. İlgili kurumlarla Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılacak bir protokolle orta öğretim kurumlarında trafik eğitimi ve trafik kazalarıyla ilgili çok etkili programlar yapılabilir. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu programların "Trafik Haftası Etkinlikleri" şeklinde yapılması değil bütün bir yıla yayılması gerekmektedir. Kısa bir süre için yapılacak faaliyetler ne olursa olsun yeterli etkiyi gösteremeyecektir.

Elbette iyi bir planlamayla orta öğretim kurumlarında uygulanacak çok farklı trafik eğitimi etkinlikleri planlanabilir. Ancak Bunlar içinde işin uzmanlarınca farklı zamanlarda konferanslar verme, belirli aralıklarla eğitim kurumlarında afişler asma, kazaların nedenleri, oluş biçimleri ve trafik kurallarıyla ilgili filmlerin ve animasyonların izletilmesi akla gelen ilk örneklerdir. Yukarıda belirtildiği üzere(Tablo 2.) trafik kazalarında kusur bakımından % 100'e yakın bir oranla insan unsurunun ilk sırada yer almasından hareketle yaptığı hatalarla sakat kalmış, hayatı kararmış özellikle genç insanlardan gönüllülerin bizzat katılacağı ve konuşacağı programlar tertip etmek de faydalı olacaktır.

Orta öğretimdeki öğrencilerin bu sürecinin sonunda on sekiz yaşını doldurarak sorumluluk sahibi bir birey olmaları ve ehliyet sahibi olarak trafikte daha etkin konuma gelecek olmaları onlara verilecek trafik eğitiminin niteliğini daha da önemli kılmaktadır.

SONUÇ

Yapılan çalışmalarla, ülkenin önde gelen sorunlarının Türk Milli Eğitim Sistemi içerisinde kendisine yer bulamadığı ortaya çıkmıştır. Türkiye'yi yaklaşık 30 yıldır meşgul ve huzursuz eden, büyük sosyolojik ve psikolojik travmalara neden olan, büyük rakamlarla ifade edilen maddi ve manevi kayıplar yaşatan

terör olgusuyla ülkenin önemli bir sorunu olan “trafik terörü” nün eğitim sistemimiz içerisinde yok denecek bir oranda yer alıyor olması bu tezi ispatlar niteliktedir.

Kimlik ve kişilik oluşumunun en yoğun yaşandığı ergenlik çağında; Türkiye’de ortaöğretim eğitimi alan bireyler, yukarıda ortaya konan tespitlerden de anlaşılacağı üzere Türkiye’nin önde gelen sorunlarından terör sorununu ve trafik kazaları ve buna bağlı olan kayıpları yeterince ve sağlıklı bir şekilde öğrenme fırsatı bulamamaktadırlar.

Trafik sorununun, orta öğretim kurumlarında iyi bir müfredat ve sunuş biçimiyle ciddi bir şekilde verilmesinde fayda görülmektedir. Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi, Demokrasi ve İnsan Hakları ve Sağlık Bilgisi derslerinde uygun başlıklar altında trafik sorunları ele alınarak gençlerin bu sorunları fark etmeleri ve çözümün bir parçası olmaları sağlanabilir. Trafik sorunu konusunda erken yaşta bilinçlendirilen bireylerin daha duyarlı olması ve farkına varmaları sağlanan hataları yapmama konusunda dikkatli davranmaları sağlanabilir. Orta öğretim sürecinde kendisine bir model belirleyen ve bir kimlik tanımlamaya çalışan gençlerin bugün Türkiye’nin en büyük sorunlarından biri olarak görülen trafik kazalarının sebepleri ve sonuçları konusunda ciddi bir şekilde bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmeleri önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, N., (1997), “Tarihten Bugüne Psikolojik Harekât”, Polis Dergisi, S.11, ss.75.

Başaran, İ.E, (1983), Eğitim Yönetimi, Ankara: Gül Yayınevi.

Kuran, Hac 132 ve 147, Ali İmran, 144.

Cüceloğlu, D., (1993), İnsan ve Davranışı, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Dalkılıç, M.,(2006), Lise Öğrencilerinin Ana-Baba ve Ergen İlişkilerinde Algıladıkları Problem Çözme ve İletişim Becerilerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir,s.1.

Dewey, J., (1916), “Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education”, <http://etext.lib.virginia.edu/etcbn/toccernew2?id=DewDemo.sgm&images=images/modeng&data=/texts/english/modeng/parsed&tag=public&part=8&division=div2>, (erişim tarihi: 17.07.2009)

Ergün, M., (2009), “EğitimSosyolojisi”,http://www.scribd.com/doc/7266502/Egtm_Sosyolojisi-Mustafa-Ergun, (erişim tarihi: 18.02.2012)

Eserpek, A., (1978), “Eğitim ve Sosyal Değişme”, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,C.11, S.1-2, ss.123-141.

Eskicumalı, A., (2003), “Eğitim ve Toplumsal Değişme: Türkiye’nin Değişim Sürecinde Eğitimin Rolü, 1923-1946”, Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, C.19, S.16, ss.15-29.

İhtiyaç Yayıncılık, (2009), Eğitim Bilimleri Konu Anlatımlı Modüler Set, Ankara: İhtiyaç Yayıncılık.

Işılak H., ve Durmuş A., (DER.), “Kara Tahtayı Aşmak -Öğrenci Merkezli Öğretmenlik-“,İstanbul: Altınoluk Yayın ve San. Mam. İmalat ve Tic. A.Ş., ss.10.

Kerimoğlu, E., Kızılçelik S., ve Gündüz M., (1996), Eğitim Sosyolojisi,Sosyoloji Teorileri –3, İzmir: Saray Kitapevleri.

Koç, M., (2004), “Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Genel Özellikleri”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 17, ss.231-256.

Kulaksızoğlu, A., (1998), Ergenlik Psikolojisi, İstanbul: Remzi Kitabevi

Kumbasar, M., (2008), “Trafik Kurallarına Uymanın Vücubiyeti Üzerine”, <http://eilahiyat.com/alphacontent/kyazarlarinmenu-260/78-yrd-dodr-murat-kumbasar/714-trafik-kurallaruymaniyeti-erine.html>, (erişim tarihi: 09.03.2012)

Thorndike, E. L., & Gates, A. I. (1929). *Elementary principles of education*. The Macmillan Company.

Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci

Kadir AKTAŞ
İnönü Üniversitesi,
SBE, İşletme Bölümü
aktas0072@gmail.com

Özet

Tüketim alışkanlıklarının ihtiyaç olmaktan öteye geçip, bir zenginlik göstergesi, yarış ve israf haline gediği günümüzde; tüketiciye her şeyin tüketilebilir bir varlık olduğu empoze edilmektedir. Bu durumun ise insanların “her şeyin en iyisini tüketmek için” kanuna uygun olan her türlü kazancın meşruluğu gibi bir davranış türüne yönelmesine neden olduğu tartışılan konulardan biridir. Diğer taraftan, bu kadar tüketimin sonucu; iş dünyasına ise artan rekabet ve üretim süreci olarak yansımakta ve doğal olarak müşteriyi tatmin etmek ve ürününü pazarlamak için her yolun denendiği bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu yolların mevzuata uygun olsa bile, çoğu zaman etik kurallara ve ahlaki değerlere uygun olup olmadığı iş ve akademik dünyasında tartışılmalı konulardan birisidir. Bu yazımızda etik ve ahlâk terimlerini inceledikten sonra etik ve ahlâk terimlerinin birbirleri ile ilişkilerini irdedeceğiz. Ayrıca etik teriminin dünyada ve Türkiye’de gelişim sürecini inceleyerek konumuzu tamamlayacağız.

Anahtar Kelimeler: Etik, Ahlâk, İş ve İşletme Etiği.

Ethic-Moral Relationship and Ethic’s Development Process

Abstract

When consumer habits, passed beyond the level of needs, have become an indicator of wealth, race and waste nowadays; consumers are imposed, which everything is an asset for consuming. That situation “for consuming the best of everything” cause people to tend a type of behavior which gaining any kind of profit accordance with law is legitimate, is one of the issues discussed. On the other hand, the result of this consumption reflects to business world as increasing competition and production process and naturally a situation arises, in which tried every way for satisfying customers and marketing the products. This ways, even if appropriate in legislation, whether it is appropriate to business ethics and moral values, one of the disputed issues in business and academic world most of the time. In this article, after we examine the terms of ethics and moral, we will review relationship between ethics and moral with each other. Also, by examining the development of ethical terms in the world and Turkey, we will complete our subject.

Keywords: Ethic, Moral, Work and Business Ethics.

GİRİŞ

Günümüzde baş döndürücü bir hızla değişen teknolojik ve iletişim sahasında alabildiğine artan rekabet sürecinde ve büyük şirketlerinin başını çektiği küreselleşme faaliyetlerinin yaşandığı dünyamızda, işletme faaliyetlerinin tek amacının kârlılığa ve maddi çıkara odaklanması, çalışanlarını da bu hedefe motive etmesi; beraberinde etik tartışmalarını getirmiştir.

Bu süreçte işletmeler kâr amacıyla, çalışanlar taltif amacıyla; yaptıkları faaliyetlerde standartları zorlayabilmekte, başta doğru olmadığını düşündüğü hareketleri zamanla kanıksamakta ve süreçte normal dışı veya standart dışı uygulamalar normalleşmeye başlamaktadır. Sonuçta toplum etik dışı veya teamül dışı gördüğü hareketleri, zamanla kanıksayarak normal görmeye başlamakta ve herkes toplumsal bozulmanın arttığından şikâyetçi olmaktadır.

Bu kapsamda etik olarak ifade edilen “toplumsal prensipler ve teamüller” ve ahlâk olarak ifade edilen “etik ilkelerin uygulaması” devreye girmekte; hangi davranışın etik ilkelere uygun, hangisinin etik dışı, hangi davranışın ahlaki, hangisinin ahlâk dışı (ahlâksızlık) olduğu sık sık tartışılmaktadır. Bu çalışmamızda etik ve ahlâk kavramlarını inceleyip; iki kavram arasındaki kavramsal ilişkiyi ve işletme faaliyetleri ile bu kavramların ilişkisini inceleyeceğiz.

1. ETİK KAVRAMI

Literatür taramasında “etik” kavramının tanım ve içeriği üzerinde henüz bir fikir birliği sağlanılmadığı tespit edilmiş olup, “etik” teriminin “töre bilimi” anlamını içeren Yunanca “ethos-ethikos” sözcüğünden türetildiği belirtilmektedir. Yunan dilinde bu sözcük “ahlâk sistemi, ilke, insan davranışı, gelenek” anlamlarını ifade etmektedir. Etik, teriminin birçok tanımlaması vardır. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz (Özkalp ve Kırel, 2011:231; Özcan, 2010:5).

Etığın, yasalar tarafından kontrol edilmeyen; ancak insan davranışlarının sonuçlarına odaklı kültürel ve töresel bir standart olarak, kanuni zorunlulukla yapılan faaliyetlere kıyasla daha yüksek standartları karşılayan davranışları zorunlu kılmakla birlikte, kendine özgü davranışlar içerdiği belirtilmektedir. Etik toplumların gelenekleri, kültürleri ve yasaları ile meydana geldiğinden; toplumdaki topluma farklılık göstermektedir. Bu nedendir ki, bir toplumda etik veya etik dışı olarak algılanan fiiller, diğer toplumda tam zıddı bir ifade olarak algılanabilir (Doğan, 2008:180).

Belirli bir davranışın etiğe uygun olup olmadığı, yalnızca bireylerin kişisel etik ve değerleri tarafından değil, kitle iletişim, çıkar grupları ve örgütleri de içine alan toplum tarafından belirlenmektedir (Kırel, aktaran İlhan, 2005:261). Bir eylemin etik açıdan konumunu ortak toplumsal bakış açısı belirlemektedir. Saf anlamıyla etik düşünce ve etik eylemden bahsediyorsak, bunun herhangi bir şekilde bir yarar bekleme, çıkar sağlama, art niyet taşıma, bir üst güçten korkma, cezadan çekinme, yasaya uyma gibi nedenlere dayanmaması gerekir

Etik, bireylerin gruplarla, toplumla, örgütlerle ve birbirleriyle doğru ilişkiler kurma yöntemlerini araştıran ve bunlarla ilgilenen bir disiplin dalıdır (Obuz, 2009:2).

Etik, kişinin davranışlarına temel olan ahlak ilkelerinin tümü olarak ifade edilebilir. Başka bir ifade ile etik, insanlara “işlerin nasıl yapılması gerektiğini” belirlemede yardımcı olan yol gösterici değerler, ilkeler ve standartlardır. Etik, aynı zamanda felsefik bir süreçtir. Bu süreç, karar alırken ve uygularken, belirli ilkelere ve standartlara bağlı kalınmasını gerektirmektedir (Şen, 2012: 10).

Günlük anlamda en çok kullanıldığı anlam; “Kişinin davranışlarına temel olan ahlak ilkelerinin tümü” olarak ifade edilmektedir.

Başka bir tanımlamada etik; insanlara “davranışlarından ne yapmak doğrudur?” sorusuna yol gösterici ilkeler, rehberler ve standartlardır (Klimzsa, 2014:14).

TDK sözlüğünde etik, “Çeşitli meslek kolları arasında tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü” olarak ifade edilmektedir. Etik sıfat olarak kullanıldığında ise “ahlaki veya ahlaki olan” anlamı vermektedir. Etik, çalışma hayatımızda kararlar alırken ve uygulama yaparken, belirli değerlere bağlı kalınarak hareket edilen bir ilkeler ve teamüller sürecidir. Bu süreç bütün etkinliklerde neyin yapıldığı, neyin yapılmayacağı, bilinmesini ve uygulanmasını ifade eder (Aydın ve diğerleri, 2004:113; Özcan, 2010:3).

2. AHLÂK KAVRAMI

Ahlâk sözcüğü ise, Latince “mos-moralites”, İngilizce “moral- morality” kelimesi karşılığı olup “ahlâklı, ahlâk kurallarına uyan” anlamında kullanılmaktadır. Her iki sözcüğün karşılığında Türkçe’de kullandığımız “ahlâk” kelimesi ise Arapça’da “hulk” kökünden gelmekte ve gelenek, görenek ve alışkanlık anlamlarını ifade etmektedir (Ülgen ve Mirze, 2004:440).

Ahlâk: İnsanın bir amaca yönelik olarak kendi arzusu ile iyi davranışlarda bulunup kötü davranışlardan uzak olmasını ifade etmektedir (Aslan, 2014:116).

Her toplumun bir ahlâk anlayışını benimsediği ahlaki kurallar dizinine toplumsal ahlak diye ifade edilirken, dünyada genel kabul gören ahlaki kurallar dizinine evrensel ahlâk diyebiliriz. Örneğin, hile, taciz ve yalan gibi davranışlar dünyanın her yerinde ahlâk dışı davranışlar olarak kabul edildiği için evrensel ahlâk kuralları kapsamında sınıflandırılabilirler.

Ahlaki ikilem terimi ise; mal satın alınan şirketlerden birinin pahalı bir hediyesinin kabul edilip edilmemesi ya da müşteriye gerçekten ihtiyacı olan ürünün mü, yoksa daha fazla kazandıracak ürünümü satılacağı hususlarının tartışıldığı ikilemler gibi, hukuka uygun, ancak vicdani değerlere uygunluğu tartışılabilir davranışları ifade eder (Demir ve Acar, 2014: 97).

3. ETİK ve AHLÂK KAVRAMI ARASINDAKİ FARK

Dilimizde günlük kullanımda “etik” sözcüğü sıklıkla “ahlak” sözcüğü yerine kullanılmaktadır. Ancak, etik ve ahlak birbirinden farklı kavramlardır. Öyle ki ahlâk insanların birbiriyle veya devletle olan ilişkilerinde, karşılıklı olarak yapılması istenen davranış tarzları ve toplumsal düzeni sağlayan kural ve normlar olarak ifade edilebilir. Ahlâk toplumla ilişkili bir davranış tarzı olarak tüm topluma hitap edebilir. Örneğin yürürken yere tükürmek, fiili bir ahlâksızlık değildir, ancak etik dışı bir davranış tarzı veya davranış hatasıdır (Ülgen ve Mirze, 2004:440; Aydın ve diğerleri, 2004:113; Özcan, 2010:3).

Etik, geçmişten günümüze bireyin davranış ve eylemlerinin; ahlaki açıdan doğru olup olmadığının değerlendirmesinden oluşmaktadır. Bireysel davranışlarda etik ile ahlâk arasında çok yakın bir ilişki vardır. Şöyle ki, etik; bireyin davranışlarıyla toplumdan beklenen saygı, güvenilirlik, yasalara saygı ve etrafına zarar vermemek gibi nitelikleri kapsamaktadır. Bir kişi veya toplumun faaliyetleri, diğerlerine fayda veya zarar veriyorsa ortada “etik” bir durumun varlığından söz edilebilmektedir.

Etik ile ahlak terimlerinin farklı olmalarının temel nedeni, etiğin bir ahlâk felsefesi olması, ahlâkın ise etiğin bir araştırma konusu olmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ahlâk, kültürel değerlerle ilgili doğru ve yanlışlarla ilgili davranış tarzlarını ve bunlara uygun davranış gerekliliklerini belirler. Etik ise daha soyut davranış kavramlarından anlaşılması gerekenleri belirler (Ülgen ve Mirze, 2004:442).

Başka bir araştırmacıya göre; etik doğru ve yanlış davranışın teorisidir. Ahlâk ise bu teorilerin uygulamasıdır. Ahlaki değil de etik ilkelerden; etik değil de ahlaki bir davranış tarzından söz etmenin daha uygun olacağı ifade edilmektedir. Yani, etik; bireyin belli bir durumda ifade etmek istediği değerlerle ilgiliyken, ahlâk; bu değerlerin uygulamasıyla ilgilenmektedir (Özkalp ve Kirel, 2011:230).

4. ETİK TEORİLERİ ve TARİHİ SÜRECİ

Literatür taramasında her ne kadar etik anlayışının tam olarak ne zaman başladığı tespit edilemese de, dünyanın farklı yerlerinde birçok farklı toplulukta çok eski çağlardan beri etik anlayışının var olduğu anlaşılmaktadır. Dinler tarihi, felsefe tarihi ile antropolojik ve arkeolojik bulgular bu araştırmaları destekler mahiyettedir. Felsefi etik anlayışına Antik Çağ felsefelerinde rastlandığı araştırmacılarca ifade edilmektedir. Bu dönemlerde ortaya çıkan felsefi etik anlayışları, ortaya çıktıkları çağ ve bölgenin kültür ve toplumsal yapısıyla yakından ilişkilendirilmektedir.

Gerçekte bütün dinler, amaçları bakımından birer etik sistemdir ve insanın nasıl davranması gerektiğini öğretmeye çalışırlar. Dinsel etiğin dışındaki alan genel olarak üç önemli döneme ayrılabilir (Tunalılar, 2010:6). Bunlar; İlkçağ Etik Teorileri, Ortaçağ Etik Teorileri ve Modern Etik Teorileri olarak isimlendirilebilir.

Etik tarihi süreci; zamandan zamana, toplumdan topluma, ekonomik, politik ve sosyal dinamiklerin etkilerine göre farklılık gösteren bir süreçtir. Etiğin ortaya çıkması, felsefe içinde etik sorunların gündeme gelmesi Antikçağa kadar gittiği değerlendirilmektedir.

4.1. İlkçağ Etik Teorileri

İlkçağ etiği, insanın amacının iyi ve erdemli bir yaşam olduğu, kaynağın akıl olduğu varsayımına dayanan teleolojik yapıdadır. Ahlakın insanın doğasında bulunmadığı, toplum içindeki yaşayışla kazanıldığı, ahlakın insan eylemlerinden doğmuş olduğu ve insanlar tarafından onaylandığı yönündeki düşünceleriyle, felsefeciler etik teorilerini başlatmışlardır. Bahse konu felsefecilere göre değer olabilecek hiçbir ölçütün olmadığı ifade edilmektedir.

Daha sonraki dönemlerde, Sokrates ve onun mutluluk etiği kuramı geliştirmesi süreci takip ettiği belirtilmektedir. Sokrates, Yunan felsefesinde “etik” kuramının kurucusu olarak kabul edilmektedir. Sokrates’in felsefenin merkezine insan ile insan ilişkilerini koyması ve insanın ahlaki boyutunu ön

plana çıkarması sebebiyle; insana felsefik bakışta yeni bir boyut kazandırmıştır. Sokrates'in etik anlayışına göre etik felsefenin nihai amacının mutluluğa erişmek olduğu kabul edildiğinden, Sokrates felsefesi teleolojik bir etikdir.

Aldırmazlık etiğinin önemli savunucusu Diogenes, etik değerlere meydan okumuş, insanların sade bir yaşam sürmesi gerektiği inancıyla yaşamış bir düşünürdür. Amacın hayattan zevk almak ve mutluluk olduğu bu etik anlayışında, mutluluk kendinden öncekilerden farklı konumlanmıştır; buna göre kişinin kendine yeterliliği ve mutlak bağımsızlık hali ona mutluluk getirecektir (Tunalılar, 2010:7).

Etik literatüründe bir diğer teori olan "kendini gerçekleştirme" teorisinin kuramcıları, birey için en yüksek iyinin ne olduğunu sorgulayan ve neden iyilik yapılması gerektiğine dair felsefe geliştiren Eflatun (Plato) ve Aristoteles'tir.

4.2. Ortaçağ Etik Teorileri

Ortaçağ'da, din ve din adamları her alanda kendini göstermiş, mevcut anlayışlarda köklü değişimler yaşanmış, temeli teolojik olmayan görüşler tamamıyla terk edilmiştir. Ortaçağ etik teorilerinden "sonsuz saadet" temsilcisi olan Thomas'a göre, insan, yaratıcı tarafından yaratılmış olmanın bilinciyle yaşamalı ve erdemli davranışlar sergilemelidir. Ortaçağ boyunca inancın hizmetinde olan dini ağırlıklı felsefenin, geleneğe ve otoriteye başkaldırması modern dönem sürecinde gerçekleşmiştir.

4.3. Modern Çağ Etik Teorileri

Modern çağın uzun süreli ve etkili akımının "tüm insani faaliyetlerin temeline faydayı koyan ve insanı faaliyette bulunmaya yönelten temel güdünün fayda olduğunu" savunan bir yaklaşım olarak tanımlanan "faydacılık" etiği olduğunu söylemek doğru bir ifade olacaktır. Faydacılık felsefenin bu denli etkili olmasında, kapitalizmin güç kazanmasının ve ekonomik sistemin hâkimi olmasının etkisi büyüktür. Faydacılık felsefesine göre; bir eylem, maksimum sayıda şahıs için maksimum faydayı sağlıyor veya minimum sayıda kişi için minimum düzeyde zarara sebebiyet veriyorsa etikdir.

Faydacı etik felsefesi kendi içinde, faaliyet-fayda ve kural-fayda olarak ikiye ayrılır. Faaliyet-fayda yaklaşımında; belirli bir faaliyetin nasıl daha iyi fayda üreteceği ve karar vericinin alternatifler arasından daha maksimum bireye fayda sağlayacak en iyi alternatifini seçmesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer bir faydacılık felsefesi olan kural-fayda felsefesinde ise belirli bir durum için kurallar etik açıdan önemlidir. Fayda doğrudan kural veya doğrudan tanımlanmış eyleme göre değerlendirilir (Kurtoğlu, 2008).

Modern dönem felsefesine göre etik; bilime dayalı hayat anlayışında modern insanın ilişkilerini düzenleme vasıtası olmalıdır kanaati hakimdir. Bu dönemin öncülerinden olan Hobbes, farklı bir etik anlayışında karşımıza çıkmakta; teolojik etik kavramına muhalif bir anlayış sergilemektedir.

Modern dönem düşünürlerinden Moupertius, Voltaire ve Rousseau etik alanında felsefi çalışmalar yapmışlarsa da, Kant kadar ses getiren çalışmaları olmamıştır. Kant'ın "ödev etiği" adı verilen kuramına göre; eylemlerin sonuçları insanın müdahale alanının dışında kalmaktadır; bu nedenle iyi davranışları bir ödev titizliği ile yerine getirmek ahlaki açıdan gereklidir (Tunalılar, 2010:9).

Bu dönemin diğer önemli bir etik teorisi ise "özgürlük etiği" olduğu ifade edilebilir. Özgürlük, irade ile ilgili bir kavramdır. Etik olmanın en üstün ilkesi, iradenin bağımsız davranmasıdır. Özgürlük, bir anlamda, bütün akıl sahibi varlıkların iradesinin bağımsızlığı olarak ifade edilmektedir(Tunalılar, 2010: 10).

5. İŞ ETİĞİ

Ülkemizde son yıllarda sıkça kullanılan "etik" ve "ahlâk" kavramlarının, iş hayatına yansımalarıyla; İngilizcede kullanılan "business ethics", teriminin Türkçe'ye "iş ahlâkı" olarak mı, yoksa "iş etiği" olarak mı çevrileceği konusunda tartışmalar süregelmektedir. Zaman zaman "iş etiği" olarak çevrildiği olsa da, literatür incelemesinde bu terimin daha ziyade "iş ahlâkı" olarak tercüme edildiği, orijinal dilimizde yazılan kaynaklarda da ağırlıklı olarak "iş ahlâkı" teriminin tercih edildiği gözlenmektedir.

Ancak, son yıllarda literatüre eklenen yeni çalışmalarda, etik teriminin, hem iş ve meslek çevrelerine yönelik, hem de yönetsel çevrelere yönelik olarak, uyulması gereken kurallar ve ilkeler bütünü biçiminde daha yoğun olarak kullanılmaya başlandığı gözlenmektedir. Dolayısıyla, her iki terimin de eş anlamlı olarak kullanılmasında önemli bir sakınca bulunmamakta olduğu değerlendirilmektedir.

Öte yandan, etik teriminin kullanımının yanlış olmamasıyla birlikte, ahlâk terimine göre kullanım seviyesi yaygın olmadığından, halkımızın büyük çoğunluğu için herhangi bir çağrışım yapmamaktadır. Toplumda, iş ahlâkını ifade etmek amacıyla “etik”, “iş etiği” ya da “işletme etiği” gibi terimler kullanıldığında, bu terimlerin ne anlama geldiği anlaşılacakları için, elde edilmek istenen sosyal faydanın beklenen düzeyde olmayacağı ifade edilmektedir. Halbuki Batılı toplumlarda etik değerlerden ya da etik işletmelerden bahsedilince, iş ahlâkı normlarından bahsedildiği batılı toplum tarafından rahat bir şekilde algılandığı izlenmektedir (Orman ve Parlak, 2009:304).

İş ahlâkı başka bir araştırmacı tarafından, belli bir alanda işin yürütümü ve uygulanması sırasında yararlı görülen kurallar ve davranış şekilleri olarak tanımlanabileceği gibi bütün iş ilişkilerinde dürüstlüğü, güvenin, saygının ön plana çıkarılması ve adil davranılması olarak ifade edilmiştir (Demir ve Acar, 2014: 97).

İş etiği kavramı geniş bir kavram olup beraberinde çalışma etiğini ve meslek etiğini de kapsamaktadır. Her üç kavramı göz önünde tutarak, “iş ahlâkı” nı tanımlamak gerekirse; iktisadi faaliyetlerle ilgili olması dolayısıyla insanlık tarihi kadar eski olan iş ahlâkının, iş yaşamında karşılaşılan tüm ahlaki sorunlarla ilgilendiği söylenebilir (Orman ve Parlak, 2009:307).

İş etiği, iş dünyasındaki davranışları yönlendiren ve onlara kılavuzluk eden etik standartlar ve ilkelerin toplamı olarak ifade edilmektedir. İş etiği ve toplum etiği artık iç içe girmiş olup, birbirlerinden ayırt edilmeleri neredeyse imkansız hale gelmiştir. Bu bakımdan günümüzde iş etiğini içermeyen sosyal bir etik anlayışından söz etmek olanaksızdır (Özkalp ve Kirel, 2011:236).

Çalışma etiği ise bir toplumda işe ve çalışmaya yönelik değerleri ve tutumları ifade etmektedir. Çalışma etiği toplumun kültür ve değerlerinden etkilenen bir süreç olduğundan bir toplumun işe dönük tavrı bir başka toplumdan farklılıklar gösterebileceği gibi, aynı toplumun çeşitli katmanları arasında da farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir. Çalışma etiği; disiplini, verimliliği, kaliteyi ve etkinliği işaret etmekte ve kişilerin çalışkan, tutumlu, dakik, disiplinli ve dürüst olmalarını önermektedir. Çalışma etiğinin yüksek olduğu toplumlarda gelişmişlik düzeyinin de genellikle yüksek olduğu ifade edilmektedir. Zira çalışma etiğine sahip olmak bir kişilik özelliği olduğu kadar, aynı zamanda kültürel bir olgudur ve her kültürel olgu gibi etkileşim ve eğitim süreçleri ile aktarılabilir (Arslan ve Berkman, 2009: 36).

Çalışma etiğinin temelleri şu ifadeler ile özetlenebilir: Çalışma, yaşamın en merkezdeki bir uğraşı, sosyal bir görev, boş zamandan daha önemli ve zamanı düzene sokan bir eylem, kişiyi dakik, tutumlu ve disiplinli yapan, kişiye kimlik, saygı, psikolojik tatmin ve statü kazandıran, yaratıcılığın ve yeteneklerin geliştirilmesine imkan veren bir eylem sürecidir.

Meslek etiğiyle anlatılmak istenen ise; bilimsel kurallara uyan, meslek edinme sürecinde kazanılan bilime ve bilgiye dayalı değerlerin yaşam alanında uygulanmaya konulma yöntemlerin bütünüdür.

Meslek etiği de iş etiği ve çalışma etiği ile ilintilidir ve belirli ölçüde örtüşmektedir. Ancak bir işin meslek sayılabilmesi için; bir akademik eğitim süresi, ihtisaslaşma eğitimi, üyelerinin yer aldığı denetlenen ve standartları olan bir meslek örgütü ve birincil amacı hizmet özelliklerini taşıyan faaliyet süreci olması gereklidir.

Mühendislik, mimarlık, akademisyenlik, gazetecilik, askerlik, gibi tüm mesleklerin kendilerine özgü etik kuralları vardır. Bu mesleklerin farklı iş etikleri mi mevcuttur sorusunun yanıtı “hayır” olacaktır. Zira toplumsal değerlerin ve kuralların felsefe kaynağının etik kuramı olduğu ifade edilmişti, ancak mesleki standartlar ve kurallar ise ilgili mesleğe özgü olarak oluşturulur. Diğer bir deyişle doğruluk, dürüstlük ilkeleri tüm toplum, tüm iş dünyası ve meslekler için geçerli değerlerdir, ancak bunun yanında bir doktorun, hakimin, avukatın, öğretmenin, askerin mesleğini icra ederken izlemesi ve

uyması gereken kurallar, standartlar ve yöntemler vardır. Mesleğe özgü olan bu kurallar dizinine mesleki etik denilmektedir(Arslan ve Berkman, 2009: 37).

6. İŞLETME ETİĞİ ve ÖZELLİKLERİ

İşletmeler belirli amaçları gerçekleştirmek üzere oluşturulmuş yaşayan organizmalar, mekanizmalardır. İşletmelerin amaçları doğrultusunda faaliyetler yürütürken, gerek iç çevresine, gerekse de dış çevresine karşı yasal sorumluluklar taşımaktadır. Belli bir hizmet veya üretim yapan işletmelerin, yaşamış olduğu çevreyi de muhafaza etmeleri son dönemlerdeki yasal düzenlemelerle zorunlu kılınmıştır. Etik ilkeler oluşturulurken dikkat edilmesi gerekli hususlar şöyle sıralanır (Seçkin ve Cüreoğlu, 2010: 11):

a. Öğrenilebilir Olması: Etik ilkelerinin, iş etiğine uygun değer ve yargıların, çalışanlara kazandırılması için, işletmeye özgü etik kuralların öğrenilebilir, geliştirilebilir bir kavram olduğunu ifade etmektedir.

b. Paylaşılması ve Kapsaması: Oluşturulan kurumsal etik ilkelerin, tüm yönetici ve çalışanları eşit derecede sorumluluk bilincine sevk etmesi ve tüm üyelerince öğrenilmesi, uygulanması, kazanılması ve aktarılması ve paylaşılması sürecini ifade etmektedir.

c. İçselleştirilmesi: Çalışanların etik ilkeleri içselleştirmesi, temel etik felsefesini kazanmasını ve özümsemesini ifade eder.

d. Etik Kültür Oluşması: Öğrenilen ve içselleşen etik ilkeler çalışanların, diğer işletme çalışanlarına göre farklı davranış tarzını gösterme meyline itecek olup, işletmeye özgü etik kültürü oluşacaktır.

7. İŞLETME ETİĞİNDE OLMASI GEREKEN DEĞERLER

İşletme etiğinden bahsedebilmek amacıyla, aşağıdaki etik değerlerin bir işletmede veya yönetimde minimum düzeyde bulunması gereklidir (Klimsza, 2014: 52):

a. Güven: İnsan davranışlarından, yükümlülük almak (söz verme ve yemin) ile bir şeyi gerçekleştirebilmek arasındaki ilişki olarak ifade edilebilir.

b. Sorumluluk: İnsanların, kararları sonucu sebep oldukları sonuçları açıklayabilmeleri anlamını ifade etmektedir. İnsanlar yegane özgür varlıklar oldukları için, yaptıklarından sorumlu tutulabilecek tek canlı türüdür.

c. Adalet: Devletin en önemli amacı herkesin özgür olmasını sağlamaktır. Adalet, bireylerin özgürlükleri ile yasal sorumlulukları arasındaki denge alanı olarak ifade edilebilir.

d. Gelişen: Etik davranış anlamında, insanın durumunun devamlı gelişen bir kaliteye sahip olmasını ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile insanın davranışlarının devamlı daha iyiye doğru değişimini ifade etmektedir.

e. Sürdürülebilir: 1980'li yıllardan beri insan ırkının canlı ve cansız varlıklara karşı sorumluluklarını vurgulamak için "ekolojik etik" kavramı kapsamında kullanılmıştır. Günümüzde insan hayatındaki gelişmelerde "sürdürülebilirlik" kavramını ölçmek ve açıklamak için bir çok teknik geliştirilmiştir. Bu kapsamda en önemli örneği, ekonomik alanda Dow John Sustainability Index ölçeği, işletmeleri sosyal ve ekolojik sorumluluk alanlarında da performans değerlendirmesine tabi tutarak öne çıkanları listelemektedir.

f. Mantıklı: Davranışlar, sağlam mantığa ve usûlüne uygun gerçeklere dayalı ispatlanmış bilgilerin olduğu kavramsal söylemlerden oluşturulursa, mantıklı olarak ifade edilebilirler.

Oluşturulan kurumsal etik ilkelerin, tüm yönetici ve çalışanları eşit derecede sorumluluk bilincine sevk etmesi ve tüm üyelerince öğrenilmesi, uygulanması, kazanılması ve aktarılması ve paylaşılması sürecini ifade etmektedir.

g. Zengin: Katılımcılara "değer ve zenginlik" katan davranışları ifade eder.

h. Özgür: Özgürlük olmadan etik ilkelerden veya ahlâki değerlerden bahsetmek doğal olarak mümkün olmayacaktır. Özgürlük, diğerlerinin etkisine rağmen inandığı şekilde davranmaktır. Özgürlük kavramı

her ülkenin yasal kodlarında mevcuttur. Devlet, yasalar önünde herkesin eşit olduğunun garantisi olmalıdır.

8. İŞ ETİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

İş etiğinin dünyada tarihsel sürecini incelememizde, iş etiğinin genelde beş dönemde incelendiği tespit edilmiştir. Bu günkü mânâda iş etiğini etkileyen süreçler olarak; sanayi devrimi, piyasa mekanizması, özel sektör ve girişimcilik olarak sıralanabilecektir. İş etiğini 19. Yüzyıl, 1900–1950, 1950–1970, 1970–2000 dönemleri ve 2000’li yıllar olmak üzere beş dönemde.

8.1. 19’uncu Yüzyılda İş Etiğinin Gelişimi

İş etiğinin tarihsel gelişiminin, toplumsal etikle birlikte, antik çağlara kadar uzandığı ifade edilmektedir. Eflatun, “Devlet” kitabında davranışlarda sadece genel menfaatin gözetilmesini iyi davranışların sergilenmesini, Aristo da davranışlarda adaletli olunmasını tavsiye etmişlerdir. İş etiği ve ahlâki davranış konusuna dinsel bakış açısının oldukça uzun bir süre egemen olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda İslam dinindeki iş yaşamına ilişkin önemli ilkeler ve kuralların olduğu; İslamın ticaretin ve işe dair faaliyetlerin adil, doğru, dürüst ve sorumlu yapılmasını emrettiği ifade edilmekte olup; İslam coğrafyasında ise bu değerlerin, uygulamada en önemli etken olduğu belirtilmektedir (Arslan ve Berkman, 2009: 45).

Protestan öğretisinin ve ahlakının paraya ve mala bakış açısı sanayi devrimine kadar pek değişmezken, 19’uncu yüzyıldaki siyasi düşüncelerin ve iktisat kuramcılarının geliştirdikleri düşünceler ile pekişmiş ve girişimcilik ve materyalizm, batıda temel kurumlardan biri haline dönüşmüştür (Seçkin ve Cüreoğlu, 2010: 7; Arslan ve Berkman, 2009: 46).

8.2. 1900–1950: İşletmeler ve İşletme Etiği Bilimselleşiyor

İş etiği konusunda dinsel bakışın ötesine geçişin 19. yüzyılın sonunda başladığı ifade edilebilir. Bu dönemde işletmeciliğin bir meslek olarak ortaya çıkışı ve yönetim biliminin de bir disiplin olarak belirmeye başladığı yıllar olarak ifade edilmektedir. Ayrıca bu dönemde iş yeri güvenliği, çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve adil ücretler gibi işletmeciliğin etik yönleri dile getirilmiş ve bunların bazıları da yasal düzenlemelerle işletmeler için zorunlu hale getirilmiştir. İşletmeciliğin yanı sıra, gazetecilik, avukatlık, hekimlik, mühendislik, bankacılık gibi farklı mesleklere ilişkin etik konular da artan biçimde tartışılmaya başlanmıştır.

Borden ve Hopper’in 1921’de yayınladıkları “Bankacılık ve İş Etiği” isimli eseri iş etiği konusunda üniversitelerde okutulan ilk akademik çalışma olmuştur. Mesleki etik ilkelerinin yeni kapitalist gelişim modeli içinde oluşturulması bu dönemin önemli özelliklerinden biridir (Seçkin ve Cüreoğlu, 2010: 7).

20’nci yüzyılın başlarında Avrupa’da ve ABD’de geleneksel liberal ideolojinin karşısına sosyalist akımın çıkması ile birlikte işletmecilik dinsel bağlamdan uzaklaşmaya devam etmiştir. Bu tartışmalar genellikle kapitalizmin aşırı kâr güdüsüne yönelik eleştirisi, refahın bölüşülmesindeki adâletsizlikler, sanayileşmenin çalışanlar üzerindeki olumsuz etkileri gibi konular etrafında yoğunlaşmıştır. Ancak, iş etiğinin kapsamı günümüze göre yine de çok kısıtlı kalmıştır (Arslan ve Berkman, 2009:46).

8.3. 1950–1970: İş Etiği Yayılıyor

İşletmelerin çevreye ilişkin sorumluluklarıyla ilgili bilinçlenmedeki gelişim, çevrecilerin etkinliği, yeşiller hareketi, tüketici hakları, koşulsuz müşteri memnuniyeti, iş hayatında kadınların artan rolü, kurumsal yönetim, yöneticilerin yeni sorumlulukları, kurumsal sosyal sorumluluk gibi konular bu dönem üretimde öncü rol oynayan ABD’de gündeme gelmiştir. 1960’lara kadar iş etiği hususu genelde teologlara bırakılmış ve sonrası iyimserlik azalmış, sosyal ve ekonomik sorunlar gerek eşitsizlik, gerekse de artan beklentiler nedeniyle daha dikkat çekmeye başlamıştır. Kentlerin sağlıksız gelişimi, çevre kirliliği, şirketlerin aşırı güçlenmesi ve bazı yöneticilerin ekonomik ve hatta siyasi hayatta çok etkili hale geldiği düşünceleri, iş karşıtı ya da “sistem karşıtı” tepkisel eylemlere ve gruplara yol açmıştır (Bolat ve Seymen, 2003:5).

Amerika Birleşik Devletleri'nde tüketiciler için 1960'ın ilk döneminde Kennedy tarafından "Tüketici Haklarının Korunması" ile ilgili koruma hakkı, bilgilendirme hakkı, seçme hakkı ve haberdar olma hakkı olmak üzere dört maddelik bir yasal deklarasyon yayınlanmış olup sonraki başkan Johnson'da hükümetin sorumluluğunun vatandaşlarına bir dereceye kadar ekonomik denge sağlamak olduğunu iş çevrelerine ifade etmiştir. Bu dönemden sonra iş çevresi tarafından yapılan, ekonominin dengesini bozabilecek faaliyetler, etik olmayan ve kanun dışı olarak nitelendirilmeye başlanmıştır.

Bu dönemde tüketicilerin farkındalık ve duyarlılık düzeyleri artmış, tüketiciler örgütlenerek daha güçlü duruma gelmiş; çevreci örgütler işletmecileri zorlamaya başlamış; sivil toplum kuruluşları ve medyayı topluma katkıları açısından sorgular hale gelmişlerdir. Ayrıca bu dönemde çalışanların eğitim düzeyleriyle birlikte beklentileri de yükselmiş; devletin çeşitli konularda denetleme ve düzenleme girişimleri kaçınılmaz bir şekilde artmıştır. Örneğin: Nader ve grubu, önce General Motors'un 1960 başlarında piyasaya sürdüğü Corvair marka otomobilin güvenlik bakımından eksiklerini ve zayıf taraflarını belgelemiş ve "unsafe at any speed" (düşük süratte bile güvensiz) sloganı ile arabanın piyasadan kaldırılmasına yol açmıştır. Aynı grup 1970'lerin başlarında bu defa da Ford'un Pinto marka arabasının deposunun yerleştirildiği kısmın iyiizole edilmediğinden dolayı arkadan çarpılma durumunda arabanın ateş topu haline geldiğini ileri sürmüşlerdir. Sonuçta Ford, araçları bakım ve tadilat için geri çağırarak ve kazaya karışmış olan araç sahiplerine tazminat ödemeyi kabullenmek zorunda kalmıştır (Arslan ve Berkman, 2009:48).

Bu yıllardan itibaren etik dışı faaliyetlerde bulunan dev firmalara ve onların uygulamalarına dair eleştiriler medya imkanlarıyla daha kolay yayılmaya başlamıştır. Bu süreçte müşteri memnuniyeti anlayışı ile sunulan ürün veya hizmetten memnun kalmama durumunda, ürün veya hizmetin yenilenmesi ya da ücret iadesi pek çok ülkede ve sektörde yasalarca da desteklenir hale gelmiştir. Böylece işletmeler; tüketiciyi, toplumu, çevreyi ve çalışanını gözetken, sosyal hayatı zenginleştirmeye çalışan sorumlu ve etik firma imajı oluşturmanın gittikçe artan önemini farketmişler ve bir bakıma mali sermaye kadar "itibar ve sosyal sermaye" de önem kazanmıştır (Seçkin ve Cüreoğlu, 2010: 7).

8.4. 1970–2000: Etik İşletmeler

Bu dönemlerde, dünyada teolojik düşünürlerin önerdiği prensiplerin iş dünyasında bir takım uygulama alanları bulduğu gözlenmiştir. İşletmeler sosyal imajları konusunda bu dönemlerde daha duyarlı hale gelirken, sosyal bilinçlenme ve taleplerde artış meydana geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca bu dönemde akademik kökenli araştırmacılar özellikle yönetim ve pazarlama alanlarında etik konularını tanımlamaya çalışan araştırmalar yürütmeye, iş adamlarının belli durumlarda nasıl davranabileceklerini ortaya koymaya çalışan araştırmalar yürütmeye başlamışlardır. Etik karar alma sürecinin nasıl işlediğini ortaya koyan ve bu süreci etkileyen birçok değişkeni tanımlayan sınırlı bazı çabalar gözlemlenmiştir. Ancak 1970'li yılların sonlarına doğru rüşvet, yanıltıcı reklâmlar, fiyat anlaşmaları, ürün güvenliği ve çevre gibi temel etik çıkmazların daha sık yaşanmaya başladığı görülmektedir (Bektaş ve Köseoğlu, 2008:150).

Bu dönemde açık sistem yaklaşımının ağırlık kazanması ile işletmeler, çevreleriyle etkileşim içinde olmuşlardır. Açık sistem yaklaşımının, kurumsal "paydaş kuramı"nın öncüsü olduğunu söylemek mümkündür. Müşteriler, çalışanlar, ortaklar, hissedarlar, yatırımcılar, tedarikçiler, dağıtıcılar, yerel kuruluşlar, ilgili kamu kuruluşları, sivil toplum kuruluşları ve medya kuruluşları işletmelerin çevresindeki paydaşlar olarak ifade edilmeye başlanmış ve bu gruplar ile ilişkilerin, işletme yönetiminin başarısını etkilediği varsayılmıştır (Seçkin ve Cüreoğlu, 2010:9).

8.5. 2000'li Yıllarda İş Etiği

Son 40 yılda yaşanan Enron, Tyco, WorldCom, Adelphia, Ahold, Parmalat gibi büyük şirketlerin hileli finansal raporlama skandallarının gündeme gelmesi sonucunda, iş etiği 2000'lerden itibaren yönetimle ilgili tüm ifadelerde yer almış, hatta popüler literatürde zirveye oturmuştur. Bu bağlamda, iş dünyasında işletmeler ve yöneticiler için etik, en önemli kavramlardan birisi olmuş, işletmeler piyasalarda rekabet avantajlarını sürdürmek adına etik ilkeler ve kurumsal sosyal sorumluluk projeleri geliştirmiş ve bu projeleri desteklemişlerdir (Arslan ve Berkman, 2009: 55).

2000'lerde iş etiği ile ilgili önemli kuruluşlar da faaliyet göstermeye başlamışlar ve pek çok ülkede şubeler kurmuşlar ve küresel boyutta uygulama ağırlıklı çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu kuruluşlara örnek olarak, Japon İş Etiği Araştırmaları Derneği, Kore İş Etiği Enstitüsü, Latin Amerika İş Etiği Ağı/Branşı, Afrika İş Etiği Ağı, Güney Afrika Etik Enstitüsü ve Türkiye Etik Değerler Merkezi gösterilebilir (Seçkin ve Cüreoğlu, 2010:9).

8.6. Türkiye'de İş Etiğinin Gelişim Süreci

Literatür taramasında "etik" araştırmalarının ve yayımlarının dünyada 1920'lerden sonra ortaya çıkan bir kavram olduğu, ülkemizde ise yaklaşık 20-30 yıldır üzerinde çalışılan bir kavram olduğu ağırlıklı olarak ifade edilmektedir. Ancak "iş etiği ve ahlâkı" yeni bir kavram olsa da, aslında bu terimin toplumumuza çokta yabancı olmadığı basit bir araştırma ile bulunabilir. Aşağıda örneklerle açıklanacak bu terimlerin ülkemizde derin bir tarihi kökeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki daha çok "kalite" kavramını açıklamak amacıyla kullanılan ve günümüzde de oldukça yaygın olarak kullanılagelen "pabucunu dama atmak" terimi, belki de dünyada "kalite kavramı" bilinmezken; ülkemizde kalitesiz mamul üreten firmaları ifşa etmek, ayıbını izhar etmek ve halk içinde itibarını sarsmak anlamında kullanılmıştır. Bugünkü tabirle esnaf teşkilatı olarak görev yapan Ahilik teşkilatı; kusurlu kundura imal eden, hileli mal satan esnafı ifşa ederek, kusurlu mamulü hatalı esnafın damına, esnafı linç edercesine atarlar ve halka bu esnafın ne kadar hatalı mamul ürettiğini sergilerlermiş. Dükkânın damında hatalı mamulleri gören müşteri, esnafın ne kadar "güvenilmez" olduğunu burada sergilenen pabuçlardan açıkça görebilirlermiş. Bu durum göstermektedir ki, "iş etiği" nin belki de kurumsal anlamda takip edildiği ilk organizasyon, 13'üncü yüzyılda kurulmuş Ahilik teşkilatı olarak ifade edilebilir (Aktaş, 2014: 4).

2000'li yıllara gelindiğinde ise rekabetin alabildiğine arttığı ve müşteri memnuniyetinin belirleyici rol aldığı iş dünyasında: iş etiği konusu ile yakından ilgilenmeyen, bu kavramdan etkilenmeyen işletme ve yönetici kalmamış, hemen hemen tüm kuruluşlarda iş etiğine yönelik çeşitli prensipler ve uygulamalar oluşturulmuştur.

Türkiye'de iş etiğine dair gelişmeler incelendiğinde; gerek siyasetin nüfuz alanını daraltmak, gerekse de özelleştirilen bazı sektörlerin düzenlenmesi ve denetlenmesi amacıyla, SPK, RK, BDDK, EPDK ve KİK gibi bağımsız düzenleme ve denetim kurullarının kurulması ile "etik alanlar" yasal olarak denetlenebilir hale gelmiştir. Bu bağlamda, TÜSİAD, TEDMER, KALDER, TOPLUMSAL ETİK DERNEĞİ gibi sivil toplum kuruluşları ve TÜRMOB ve TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ gibi meslek odaları ve benzerleri iş etiği konusunda liderlik etmektedirler(Seçkin ve Cüreoğlu, 2010: 9).

9. İŞLETMELERDE YÖNETİMİNDE GENEL ETİK DIŞIDAVRANIŞLAR

İşletme yönetim sürecinde kararlarda, uygulamalarda, eylem ve işlemlerde "kendine yapılmasını istemediğini, başkasına yapma" kuralı esas olup, bu kurala aykırı davranışlar etik dışı davranışlar olarak değerlendirilmektedir. Bu davranışları şu şekilde sıralayabiliriz (Sayılı ve Kızıldağ, 2007: 235):

Ayrımcılık: İşletmelerde genellikle ayrımcılık iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Açık ayrımcılık, cinsiyete, ırkçılığa ve nesnel olmayan verilere dayalı olarak ortaya çıkarken, kurumsal ayrımcılık, bir işletmede bir grubun, diğer gruplar ile eşit oranlı temsil edilmemesidir.

Kayıрма: İşletmelerde duygusal nitelikteki geleneksel bağlılıklar ve yükümlülükler nedeniyle, yöneticilerin yakın çevresine ya da bir gruba ayrıcalıklı davranmasıdır.

Rüşvet: Para, mal, hediye gibi bir takım maddi çıkarlar karşılığında, bunu sağlayan kişi ya da gruplara hak etmediği şekilde ayrıcalıklı davranılmasıdır.

Sindirme: Çalışanlar üzerinde güç gösterisi yaparak, yöneticilerin astları yıldırmaya çalışmasını ifade etmektedir.

Şiddet-Mobbing: Genellikle işletmelerde iki tür şiddetten söz edilebilmektedir. Bunlardan, birincisi şiddetin araç olarak kullanılması; ikincisi dışavurum şeklinde şiddet kullanımındır.

Fiziki-Cinsel Taciz: Cezalandırma türlerinden tokat atma, kulak çekme, sopayla vurma vb. fiilleri kapsamaktayken, cinsel taciz ise çocuğa, gence, kadına söz atma; el, kol hareketi yapmakla başlayıp daha ileri boyutlara kadar varan geniş bir davranış yelpazesine denmektedir.

Görevin Kötüye Kullanımı: Yetkinin verilmiş amacının dışında çıkar ve menfaat elde etmek amacıyla, mevzuatın aşılmasıdır.

Toplumsal ve kurumsal yozlaşmaların temelinde etik davranışların hafife alınması ve buna karşılık etik dışı davranışların yayılması ve toplum tarafından bu davranışların kanıksanması, yani “neme lazımcılık” yatmaktadır. Etik davranışların toplum ve medyada işlenmemesi, yeterince teşvik edilmemesi ve özellikle gençlere ve çocuklara özendirilmemesi; buna karşın etik dışı davranışların ise yeterince cezalandırılmaması, etik dışı davranış ve uygulamaların uygun ortam bularak gelişmesine neden olduğu değerlendirilmektedir.

10. İŞLETME ETİĞİNİN OLUŞTURULMASI İÇİN ÇÖZÜM TAVSİYELERİ

İş hayatının adil, etkin ve verimliliği için uygulanabilir bir işletme etik ilkeleri oluşturmada çok değişik öneriler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir (Arslan, 2014:118):

- a. İşletmede iş etiği konusunda yazılı kurallar ve kodlar oluşturulmalıdır.
- b. Üst yönetim işletme etiği konusunda “etik standartları” belirlemeli ve bunlara uygun hareket etmelidir.
- c. Üst yönetimin işletme çalışanlarına örnek olacak şekilde etik kurallar çerçevesinde davranması gereklidir.
- d. Üst yönetimin kuruluşta iş ahlâkının tesis edilmesi konusunda kararlı ve inançlı olmalıdırlar.
- e. Üst yönetim tarafından kuruluşta iş etiği konusundaki sorunları incelemek ve iyileştirmek üzere bir “etik Kurulu” teşkil edilmelidir.
- f. İşletmenin “etik kültürü”nün uzun dönemli olarak planlanması gereklidir.
- g. İşletmede iş etiğine yönelik uygulamalar takdir görmeli, özendirilmeli ve ödüllendirilmeli; tersi durumlar ise sakındırılmalı ve gerekirse tecziye edilmelidir.
- h. İşletmede etik ilkeler konusuna önem verildiği açık olarak hissedilmelidir.
- i. İşletme çalışanlarına etik konusunda sürekli eğitim sağlanmalıdır.

SONUÇ

Çalışmamızda etik ve ahlâk terimlerinin genel bir literatür incelemesini yaptığımız söylenebilir. Etik ile ahlâk terimleri, toplumda sıklıkla birbiri yerine kullanılabilen terimler olmasına rağmen, literatürde bu iki terimin farklı olduklarını tespit etmiş bulunmaktayız. Etiğin davranışlarda “doğru ve yanlış” kavramını inceleyen bir felsefe olduğunu; ahlâkın ise daha çok davranışlarda uygulamaya yönelik bir kavram olduğunu ifade edebiliriz. Etik konusunda 19’uncu yüzyıla kadar dini inançların ağırlıklı etkisi görüldüğü ifade edilirken, sanayi devriminin ve Rus devriminin etkisiyle bu etkinin giderek zayıfladığı bildirilmiştir.

İş veya işletme etik ilkelerinin kurumsal uygulamasının ülkemizde, çok daha öncelere kadar gittiğini, yani “ahilik Teşkilatı’na kadar, ifade etmek mümkündür. Ancak dünyada iş etiği konusunda araştırmaların 1920’li yıllarda başladığı belirtilmiş olup, bu süreç ülkemizde 80’li yılları bulmuştur. Araştırmamızda Orhan ve Parmak (2009:304) tarafından ülkemizde “iş etiği” kavramının yerine “iş ahlâkı” teriminin rahatlıkla kullanılabildiği ifade edilmiştir. Bunun nedeninde etik ve ahlâk kavramları farklı olmasına rağmen, bu farkın toplum tarafından çok iyi bilinmemesi ve iş etiği çok daha sonraları ortaya çıkmasından kaynaklı olabileceği belirtilmiştir. Dolayısıyla sosyal fayda açısından iş etiği yerine iş ahlâkı kullanımının bir mahzuru olmadığı ilave edilmiştir.

Günümüzde etik ilkeler kapsamında sosyal ve çevre sorumlulukları da değerlendirilmektedir. Bu kapsamda etik ilkeler, dünyada ve ülkemizde yasal düzenlemeler, tüketiciler ve STK’lar tarafından desteklenmekte olup işletmeler için bir itibar göstergesi olarak sunulmaktadır.

KAYNAKLAR

Aktaş, Kadir (2014), *İtibar Yönetimi, İş Memnuniyeti ve Örgütsel Performans Arasındaki İlişkinin Analizi: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tez, Gediz Üniversitesi, SBE, İzmir.

Aslan, Metin (2014), *Yönetim ve Organizasyon Ders Notları*, Birecik Meslek Yüksekokulu, Harran Üniversitesi, s.116

Arslan, Mahmut ve Berkman, A. Ümit (2009), "Dünyada ve Türkiye'de İş Etiği ve Etik Yönetimi", Haziran 2009, TÜSiAD/T-2009-06-492, s.36

Aydın, Nurhan ve diğerleri, (2004), *Uluslararası İşletmecilik*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.113.

Bektaş, Çetin ve Köseoğlu, Mehmet A (2008), *İş Etiği ve İş Etiğinin Yayılım Süreci*, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, Y.2008, C.13, Ss.145-158.

Bolat, Tamer ve Seymen O. A. (2003), *Örgütlerde İş Etiği Ve Kariyer Yönetimi İlişkisi: Normatif Etik Boyutuyla Bir Değerlendirme*, Yönetim, Yıl.13, Sayı.45, Ss.3-19.

Demir, Rıza ve Acar A.C. (2014), *İş Ahlakı Açısından Ücret Yönetimi Sistemi*, İş Ahlakı Dergisi, Sayı: 7(1), ss.95-148

Doğan, N. (2008), İş Etiği ve İşletmelerde Çöküş. *Selçuk Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Cilt: 10, Sayı:16.

Klimzsa, Lucjan (2014), "Business Ethics, Introduction to the Ethics of Values", Translated From Czech Language by Slavomira Klimzsova, p.14.

Kurtoğlu, R. (2008), Perakendecilikte etik ve bir uygulama. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı. Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Kayseri.

Obuz, Ümit (2009), *Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğiyle İlgili Etik Olmayan Davranışlara İlişkin Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi Çukurova Ün. Sağlık Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Anabilimdalı, Adana, s.19

Özdemir, Süleyman (2009), "Günümüz Türkiye'sinde Akademik İş Ahlâkı Çalışmalarına Genel Bakış", Editörler: Orman, S. ve Parlak, Z., İşletmelerde İş Etiği Konulu Kitabı, İstanbul Ticaret Odası, İnkılâp Kitabevi Baskı Tesisleri, Yayın No: 2009-23, İstanbul, s.307.

Özcan, Şükrü (2010), Etik Kavramı ve Tarihsel Gelişimi, Yayınlanmamış Ders Notu, SBE, İnönü Üniversitesi, Malatya, s.3.

Özkalp, Enver ve Kirel, Çiğdem (2011), *Örgütsel Davranış*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.232.

Seçkin, Şeyda Nur ve Cüreoğlu, Mehmet (2010), Ahlâk ve İş Etiği, Doktora Seminer Makalesi, Yayınlanmamış Ders Notu, SBE, İnönü Üniversitesi, Malatya, s.7.

Tunalılar, Tuğrul T. (2010), Etik Teorileri, *Sosyal Sorumluluk ve İş Etiği Dersi*, Doktora Seminer Makalesi, SBE, Yayınlanmamış Ders Notu, İnönü Üniversitesi, Malatya, s.4.

Ülgen, Hayri ve Mirze, S.Kadri (2004), *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Literatür Yayıncılık, İstanbul, s.35.